

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

INFORMACIJA

о

Konkurentnosti ekonomije u BiH

Sarajevo, novembar/studeni 2017

Uvod

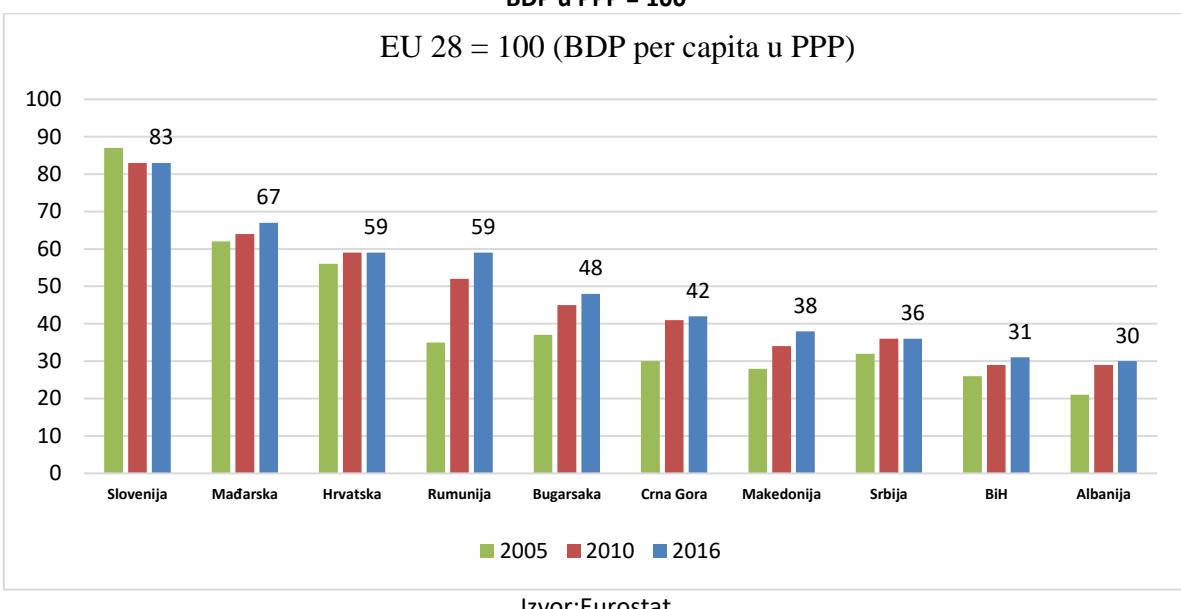
Informacija o konkurentnosti ekonomije u BiH izrađuje se jednom godišnje, te se prvenstveno fokusira na analizu nivoa konkurentnosti u BiH po pitanjima industrije, vanjske trgovine i investicija kao ključnih elemenata za jačanje životnog standarda i vanjske održivosti zemlje.

Cilj informacije je identifikovati značaj konkurentnosti u bh. kontekstu kroz identifikaciju nekoliko ključnih aspekata, te praćenje progrusa ostvarenog u proteklom periodu. Detaljna analiza potreba za pojedinačnim reformama bi trebala biti dio znatno obimnijeg strateškog dokumenta i prevazilazi dimenzije ovog informacije. U svakom slučaju, glavni cilj analize je da utvrди hitnost potrebe za reformama i djelomično ukaže na glavne probleme vezane za konkurentnost u BiH.

Konkurentnost industrije i izvoza BiH

OECD je definisao konkurentnost kako sposobnost zemlje da u slobodnim i ravnopravnim tržišnim uslovima proizvodi robe i usluge koje prolaze test međunarodnog tržišta, uz istovremeno povećanje realnog dohotka stanovništva. Kao što se vidi iz definicije povećanje životnog standarda građana se nameće kao glavni cilj unaprijeđenja konkurentnosti. Ključne pretpostavke za razvoj konkurentnosti su stabilan ekonomski rast, te izbalansiran trgovinski i tekući račun kako bi se manje osjetile fluktuacije na međunarodnom tržištu kapitala. Ako pažljivije posmatramo zemlje Zapadnog Balkana pa i samu Bosnu i Hercegovinu možemo primjetiti da ove zemlje značajno zaostaju za zemljama EU kada je u pitanju konkurentnost. Naime, zemlje regiona u prošlosti su prošle nekoliko faza ubrzanog ekonomskog rasta koji je uglavnom bio podpomognut vanjskim finansiranjem što je neminovno dovelo i do povećanja vanjskog duga. Međutim, kada je došlo do smanjenja priliva kapitala iz inostranstva ekonomski rast je zaustavljen, tako da ove zemlje nikada nisu uspjеле uhvatiti priključak za ostatak Evrope. To se može jasno vidjeti kada se uporedi GDP-per capita u PPP što je glavni instrument za mjerjenje bogatstva odnosno životnog standarda. Tako je trenutni životni standard građana u zemljama regiona daleko ispod prosjeka EU28 i kreće se od 60% u Hrvatskoj do 30% u Bosni i Hercegovini i Albaniji. Ovdje vrijedi istaći da je životni standard građana u BiH tokom desetogodišnjeg perioda blago porastao za 5 p.p u odnosu na evropski prosjek što nije zadovoljavajući rezultat. Za poboljšanje životnog standarda građana i priključak zemljama EU potrebno je da Bosna i Hercegovina tokom narednog perioda ostvaruje održivi ekonomski rast po stopama od oko 5%.

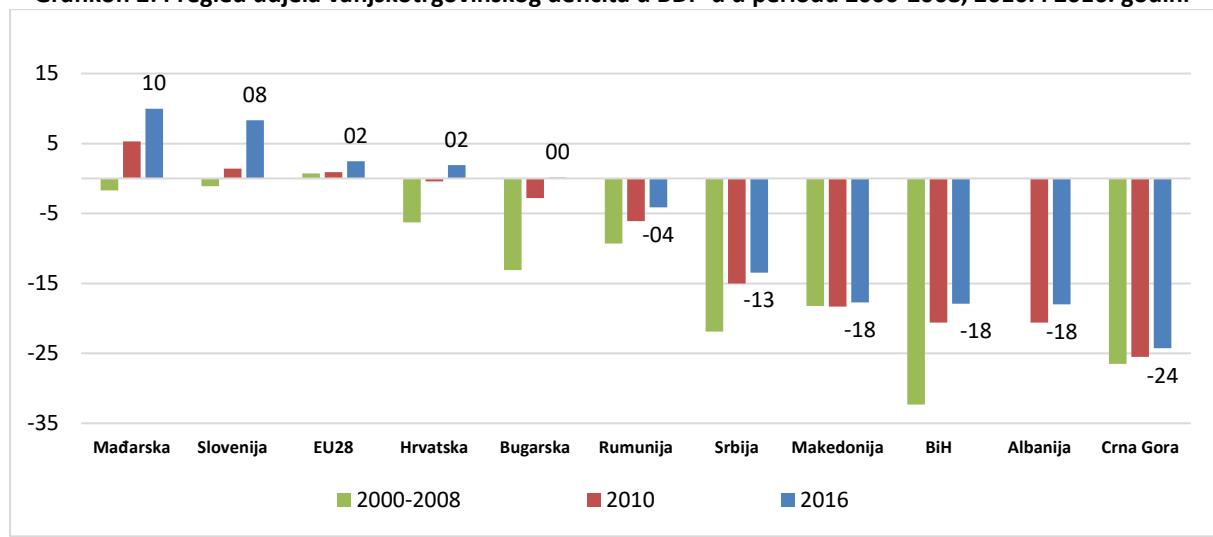
**Grafikon 1: Pregled kretanja životnog standarda mјerenog u paritetu kupovne moći po zemljama EU28 %
BDP u PPP = 100**

Slikovit primjer niskog nivoa konkurentnosti u zemljama zapadnog Balkana je negativan bilans tekućeg računa što je uglavnom posljedica nepovoljnog trgovinskog bilansa prilikom vanjskotrgovinske razmjene sa svijetom. Drugim riječima, zemlje regiona nisu u mogućnosti da vlastitom proizvodnjom zadovolje potrošnju, niti je njihova izvozna baza dovoljna razvijena kako bi se pokrio uvoz. Istina, situacija se djelimično popravila tokom posljednjih nekoliko godina što je bila posljedica povećanja izvoza, ali i pada domaće tražnje uslijed globalne finansijske krize. Tokom posmatranog perioda Bosna i Hercegovina je djelimično poboljšala svoj trgovinski bilans sa preko 30% BDP-a koliko je isti iznosio u predkriznom periodu na 17,9% na kraju 2016. godine. Na grafikonu ispod se nalazi prikaz udjela vanjskotrgovinskog deficitu u BDP-u po zemljama za period 2000-2008. godina, 2010. i 2016. godinu:

Konkurentnost BiH ekonomije

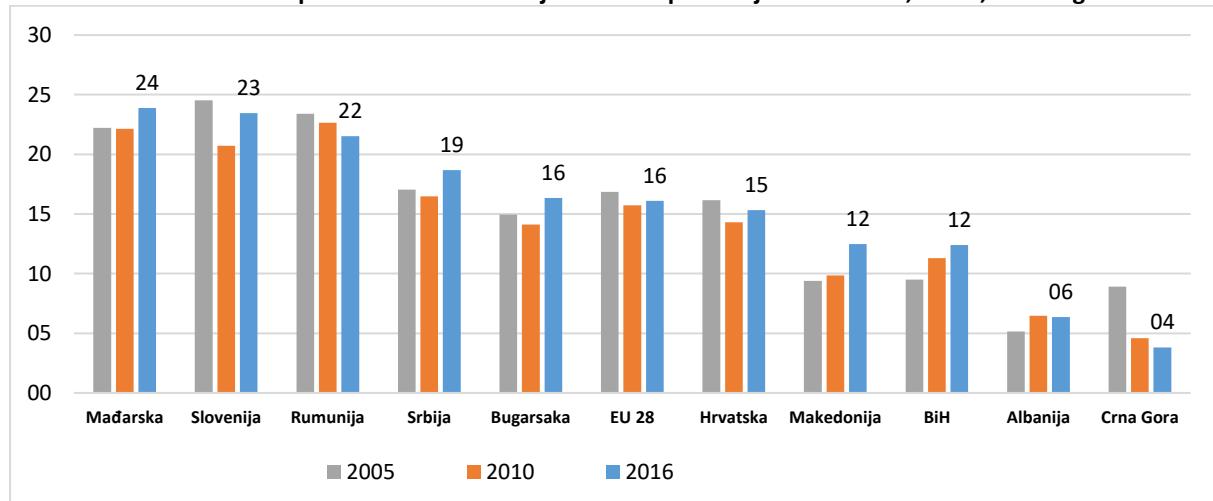
Grafikon 2: Pregled udjela vanjskotrgovinskog deficitu u BDP-u u periodu 2000-2008, 2010. i 2016. godini

Izvor: Eurostat

Jedan od glavnih razloga niske konkurentnosti kako u zemljama regiona tako i u Bosni i Hercegovini je slaba proizvodna baza odnosno nizak udio prerađivačke industrije i izvoza roba u okviru BDP-a. Ovo se posebno odnosi na Albaniju i Crnu Goru. S druge strane, Mađarska i Slovenija su uspjele u dobroj mjeri razviti proizvodnu bazu što je rezultiralo visokom produktivnošću, visokim platama i viši nivoom GDP per capita u PPP, a udio prerađivačke industrije i izvoza u BDP im iznosi preko 20% odnosno 60%. Što se tiče Bosne i Hercegovine vrijedi istaći da je tokom ovog desetogodišnjeg perioda uspjela djelimično poboljšati proizvodnu bazu što potvrđuje povećanje udjela iste u strukturi BDP-a za 2 p.p. Međutim, za zemlje poput Bosne i Hercegovine koje svoju strategiju ekonomskog razvoja zasnivaju na izvozu neophodno je intenziviranje procesa reindustrializacije, odnosno podizanje udjela prerađivačke industrije u BDP-u na nivo zemalja Centralne i istočne Evrope. Na grafikonu ispod se nalazi prikaz učešća prerađivačke industrije u strukturi BDP-a po zemljama za 2005., 2010. i 2016. godinu.

Grafikon 3: Učešće prerađivačke industrije u BDP-u po zemljama za 2005., 2010., i 2016. godinu

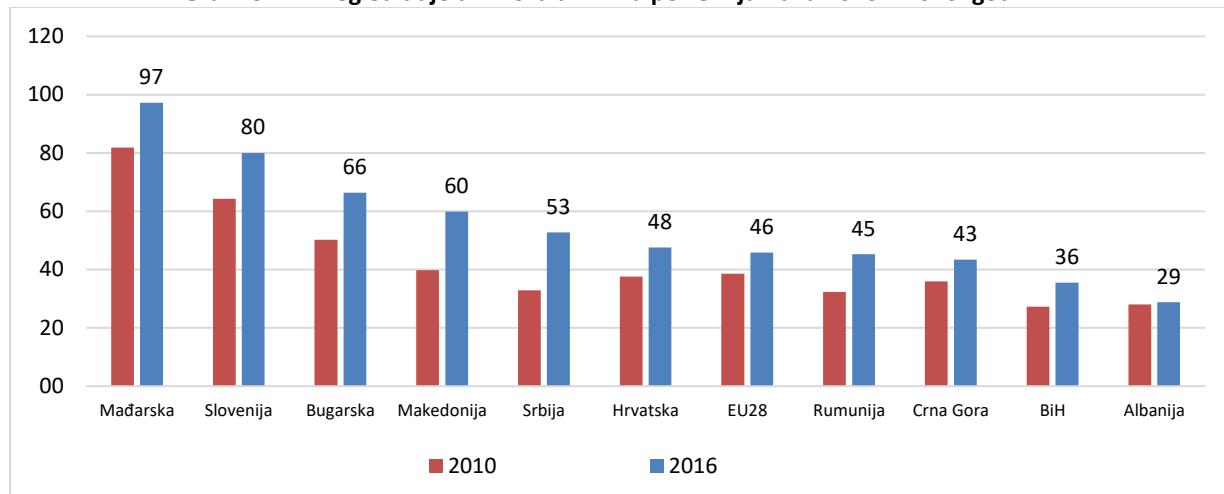

Izvor: Eurostat i nacionalni statistički zavodi

S druge strane, slično kao što je to slučaj sa prerađivačkom industrijom u posljednjih nekoliko godina određeni pozitivni pomaci su primjetni i u okviru bh. izvoza. Tako je BiH tokom posmatranog perioda ostvarilala godišnje stope rasta izvoza od oko 10%, i na taj način udvostručila nominalni iznos istog sa oko 5 milijardi na skoro 10 milijardi KM, a udio istog u okviru BDP-a je povećan sa oko 25% u 2010. na preko 35% ba krajу 2016. godine. Na grafikonu ispod se nalazi prikaz udjela izvoza u BDP-u po zemljama za 2010. i 2016. godinu.

Konkurentnost BiH ekonomije

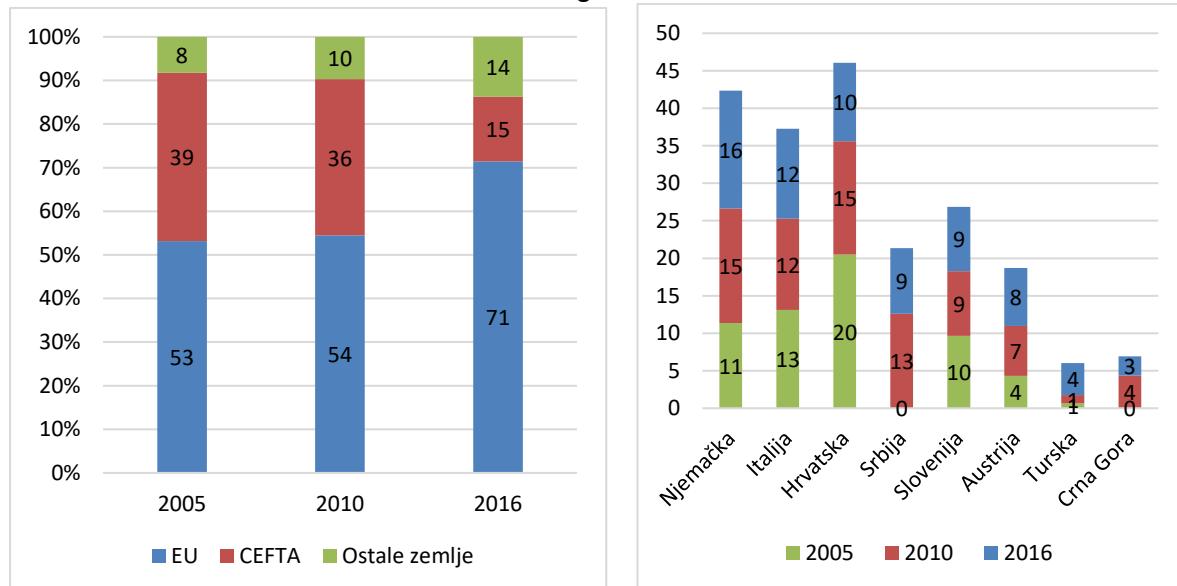
Grafikon 4: Pregled udjela izvoza u BDP-u po zemljama u 2010. i 2016. godini

Izvor: Eurostat

No, unatoč tome nivo izvoza u BDP-u je još uvijek prilično nizak u odnosu na konkurenntske zemlje, a njegovu strukturu karakteriše mali broj proizvoda niske dodatne vrijednosti koji se plasira na prilično mali broj tržišta gdje dominira EU sa oko 70% tržišnog udjela.¹ Posmatra li se geografska disperzija bh. izvoza roba u periodu 2005. do 2016. godine može se konstatovati da su primjetne određene promjene koje nisu bile toliko izražene, a izvoz roba je ostao prilično koncentrisan na tržišta EU i zemalja regiona.

Grafikon 5: Udjeli glavnih trgovinskih blokova i pojedinačnih zemalja u bh. izvozu u 2005., 2010. i 2016. godini

Izvor: Agencija za statistiku BiH

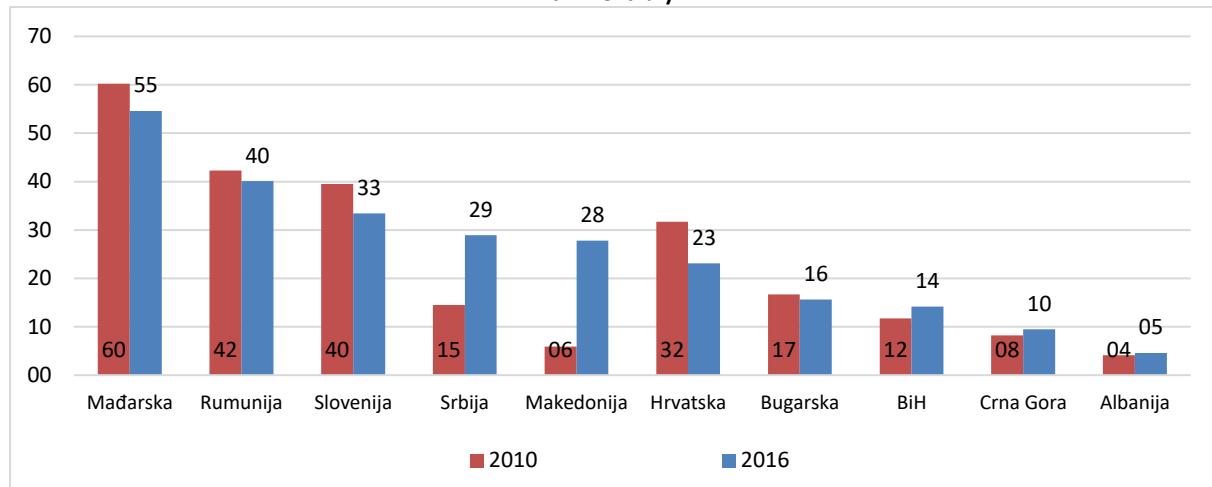
Drugi bitan razlog je slaba vanjskotrgovinska integracija zemalja Zapadnog Balkana na međunarodnim tržištima. Ovo se najbolje vidi ako se pogleda udio srednje i visokotehnoloških proizvoda kao što su mašine, aparati i autodijelovi (SITIC Group 7 in export%) u ukupnom bh. izvozu. Samo Srbija i Makedonija su u posljednjih nekoliko godina uspjеле napraviti iskorak u ovom segmentu jer su podigle udio izvoza ovih proizvoda na oko 30% zaključno sa 2016. godinom. Deceniju ranije ovaj

¹ Promjene udjela EU sa 54% u 2010. godini na 71% u 2017. godini je djelimično posljedica administrativne prirode i odnosi se na pridruživanje Hrvatske EU koje se desilo 2013. godine, kao i povećanja izvoza na tržište zemalja EU.

Konkurentnost BiH ekonomije

udio u Makedoniji je iznosio ispod 10% ukupnog izvoza. U Bosni i Hercegovini u istom vremenskom periodu udio ove grupe proizvoda je povećan sa oko 3 p.p i može se reći da je napredak u okviru ove kategorije podjednak napretku koji je ostvaren na nivou ukupnog povećanja izvoza u BiH.

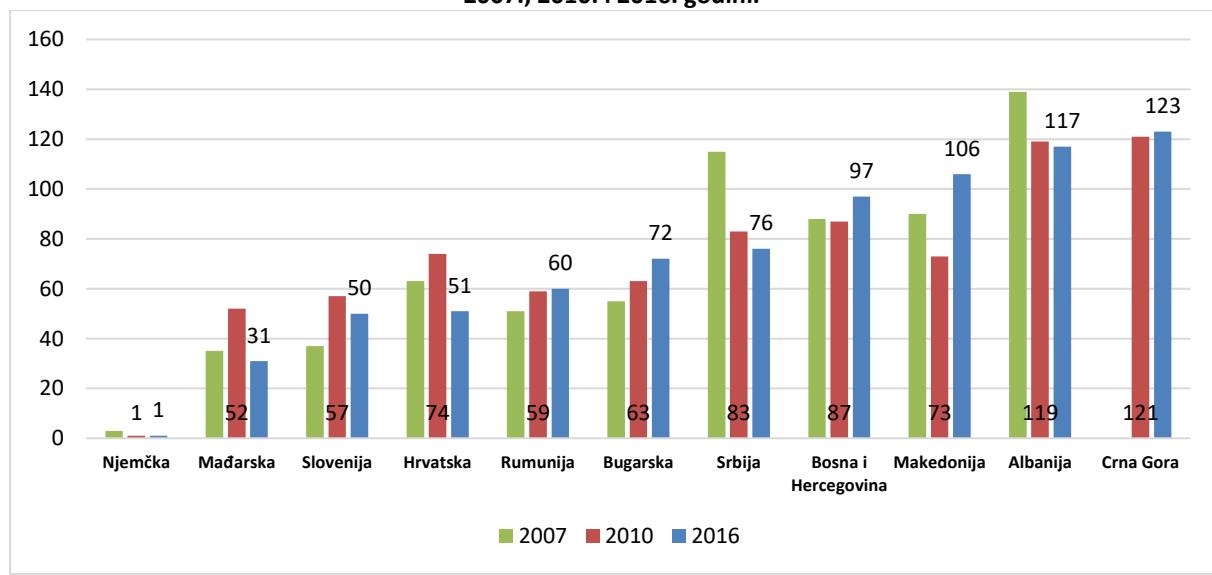
Grafikon 6: Udio srednje i visokotehnoloških proizvoda u izvozu (mašine, aparati i autodijelovi SITIC Group 7 u izvozu %)

Izvor: Eurostat

Dobar pokazatelj vanjskotrgovinske integracije sa svjetom predstavlja indeks logističkih performansi – (Logistics Performance Index) koji se svake druge godine objavljuje od strane Svjetske Banke. Naime, ovaj indeks se sastoji od 6 stubova (carina, infrastruktura, transport, logistička spremnost, praćenje i vremenski okvir) na osnovu kojih se izračunava vrijednost LPI indeksa, odnosno rangiranost pojedine zemlje u okviru vanjskotrgovinskog poslovanja. Prema posljednjem raspoloživom istraživanju iz 2016. godine najbolje rangirana zemlja na svijetu je Njemačka sa ukupnim skorom LPI indeksa 4,23 poena od mogućih 5 poena. Što se tiče zemalja iz regionala najbolje su rangirane Hrvatska i Slovenija oko 50. pozicije, međutim potrebno je imati u vidu da su ove dvije zemlje članice EU. S druge strane, bolje od ostalih zemalja Zapadnog Balkana rangirane su Srbija i Bosna i Hercegovina koje se nalaze na 76. odnosno 97. poziciji po vrijednosti LPI indeksa. Vrijedi istaći da je Srbija u odnosu na 2007. godinu napredovala za skoro 30 pozicija, dok je BiH djelimično pokvarila svoj plasman.

Grafikon 7: LPI-(Logistic Performance Index) –indeks logističkih performansi i rangiranje po zemljama u 2007., 2010. i 2016. godini.

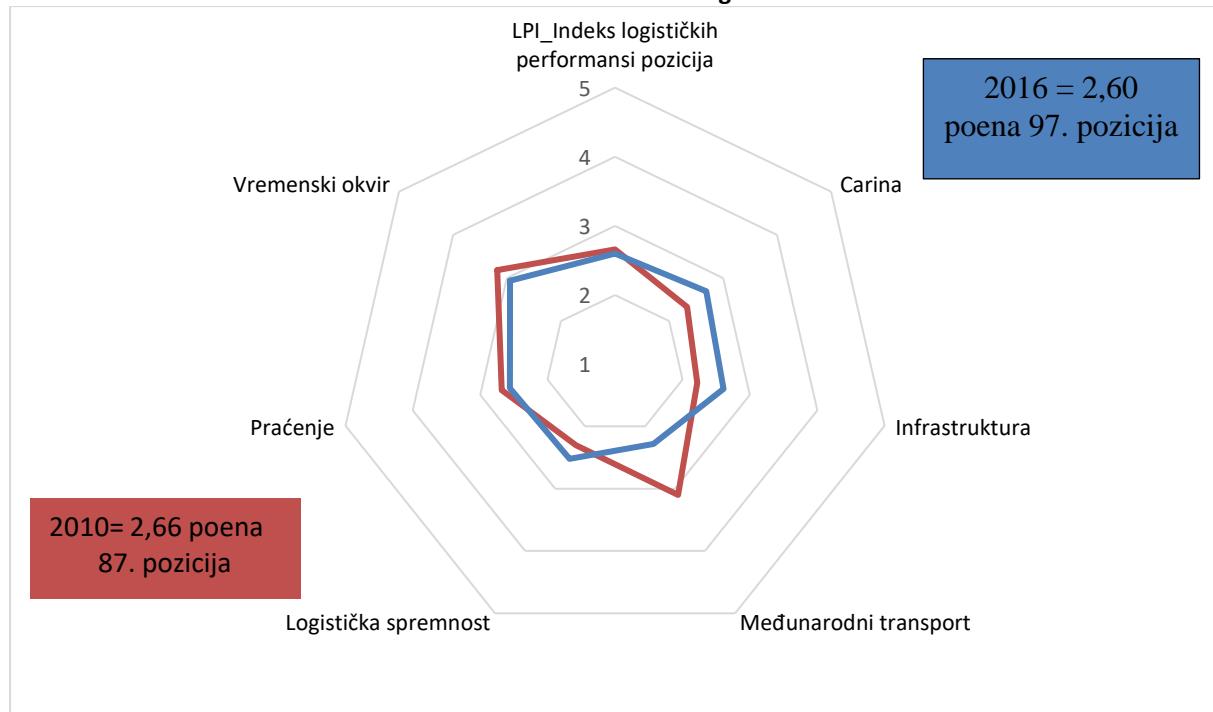

Izvor: Eurostat

Konkurentnost BiH ekonomije

Ukupni skor Bosne i Hercegovine po LPI indeksu u 2016. godini je iznosio 2,60 poena na osnovu kojeg je zauzela 97. poziciju od 160 zemalja. Ovo predstavlja pad na globalnoj ljestvici u odnosu na 2010. godinu kada je BiH zauzela 87. poziciju sa ukupnim skorom od 2,66 poena. Međutim, treba istaći da ovo slabljenje bh. rangiranosti nije posljedica nazadovanja u pojedinim oblastima vanjskotrgvinskog poslovanja, nego činjenice da su pojedine zemlje efikasnije provodile reforme i samim tim preskočile Bosnu i Hercegovinu na ovoj rang listi. Posmatra li se detaljna struktura LPI indeksa u odnosu na 2010. godinu, vidljivo je da su ključne oblasti koje su oslabile bh. rangiranost u okviru LPI indeksa međunarodni transport (mogućnost ugovaranja cjenovno konkurentnog transporta robe), vremenski okvir (poštovanje rokova da roba stigne na destinaciju u očekivanom roku) i oblasti praćenja isporuke robe. S druge strane, iako je u 2016. u okviru ukupnog indeksa došlo do slabljenja ukupnog LPI indeksa u okviru carinskih procedura, kvaliteti transportne i trgovinske infrastrukture i logističke spremnosti zabilježen je napredak u odnosu na prethodni izvještaj. Pregled strukture LPI indeksa u okviru vanjskotrgovinskog poslovanja za Bosnu i Hercegovinu za 2010. i 2016. godinu prikazan je na grafikonu ispod:

Grafikon 8: Komparativni pregled strukture LPI - Indeksa logističkih performansi za Bosnu i Hercegovinu po oblastima u 2010. i 2016. godini

Izvor: Svjetska Banka (Logistics Performance Index Report 2016)

Životni standard i održivost deficitu tekućeg računa

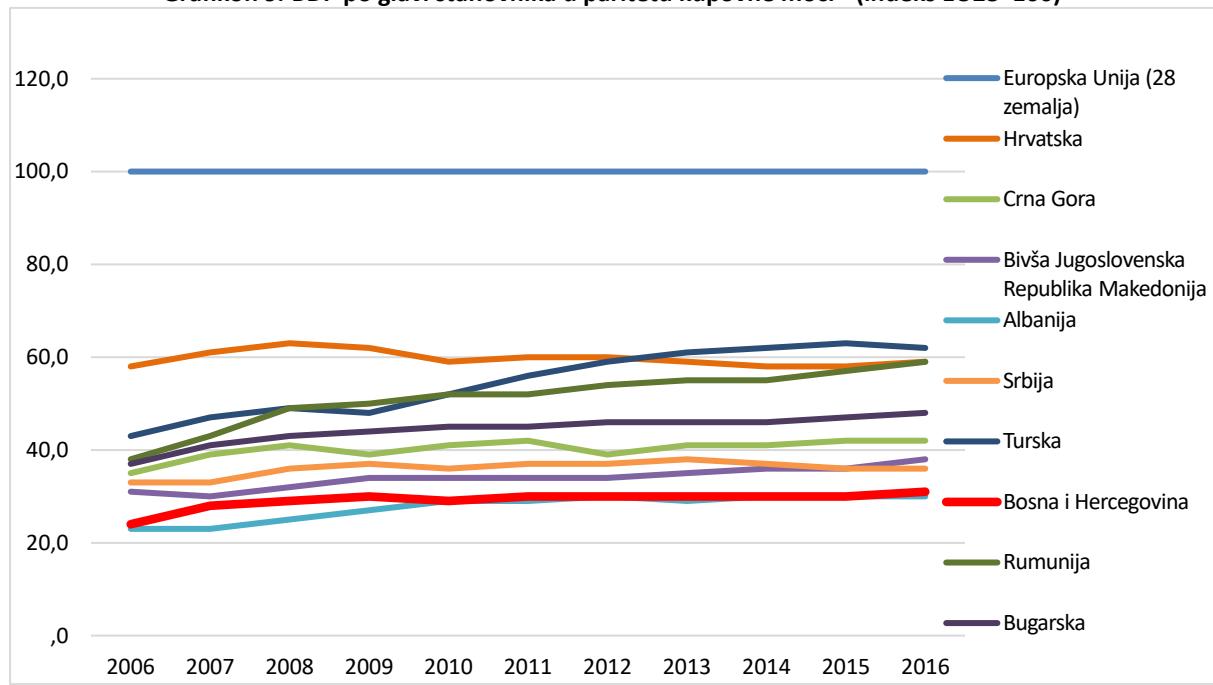
Prema podacima za 2016. godinu životni standard u BiH, mјeren BDP-om po glavi stanovnika korigovan za paritet kupovne moći (PKM), je ostao na prošlogodišnjem nivou. Poređenja radi PKM u BiH je bio na nivou trećine evropskog prosjeka EU 28 (31%)². BiH i zemlje regiona (Albanija, Srbija, BJR Makedonija, Crna Gora) se godinama nalaze pri dnu liste zemalja koju objavljuje EUROSTAT. Ovo nije ni malo iznenađujuće obzirom da u 2016. godini tek polovina radno sposobnog stanovništva starosne dobi od 15 do 64 godine je aktivno na tržištu rada od čega oko 25% ne uspijeva naći posao (po anketi o radnoj snazi LFS).

² Izvor: EUROSTAT

Konkurentnost BiH ekonomije

Jedna od stavki koja je umnogome doprinjela zaostajanju životnog standarda u BiH je relativno nizak nivo plata kao rezultat slabe pozicioniranosti zemlje u međunarodnoj podjeli rada. Kao potvrda koja govori u prilog prethodno navedenom je i činjenica da izvanzno orijentisana preduzeća iz BiH, u svjetskom lancu dodane vrijednosti, često dobijaju poslove jeftine dorade ili prerade (tzv. lohn poslove) koji uglavnom zahtijevaju jeftinu radnu snagu. Da bi se bh životni standard približio standardu zemalja evropske unije potrebno je u prvom redu privući veći broj stranih investicija, odnosno olakšati dolazak i poslovanje stranih kompanija kroz manju birokratsku proceduru kao i stimulacije za strana ulaganja. Pored toga u cilju boljeg životnog standarda bilo bi potrebno obezbijediti više radnih mesta, povećati produktivnost radne snage, reformisati sistem obrazovanja, uključiti razne programe dokvalifikacije i prekvalifikacije kao i profesionalnog usavršavanja. Svi navedeni programi trebaju biti praćeni adekvatnim reformama tržišta rada kao i usklađenošću obrazovnog sistema sa potrebama tržišta.

Grafikon 9: BDP po glavi stanovnika u paritetu kupovne moći³ (indeks EU28=100)

Izvor: EUROSTAT

Pojam "životni standard" opisuje fizičko blagostanje skupine ili pojedinih osoba. Standard se u znanstvenoj ekonomiji mjeri s pokazateljima.

Pri time se uzimaju u obzir osnovni indikatori:

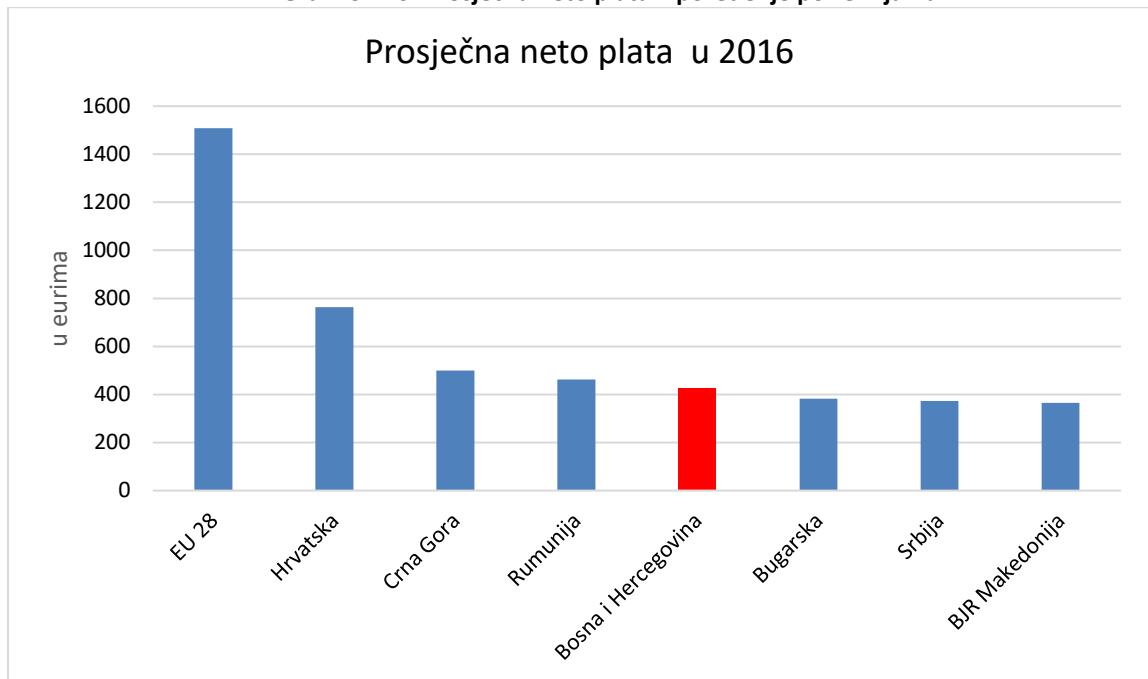
- Bruto domaći proizvod (BDP)
- Neto domaći proizvod (NDP)⁴
- Lični dohodak
- Raspoloživi dohodak⁵

³ Paritet kupovne moći pokazuje odnos između valuta izražen u količini roba i usluga koje se mogu kupiti za jedinicu različitih valuta; trebalo bi pokazati postojanje jednakе kupovne moći, izražene u različitim valutama po datom tečaju, koja nije ostvariva zbog različitih ograničenja i posebnosti nacionalnih ekonomija.

⁴ Bruto domaći proizvod umanjen za amortizaciju

⁵ dohodak koji kućanstvu ostaje za potrošnju i štednju, predstavlja razliku nacionalnog dohotka i neposrednih poreza i transfernih plaćanja

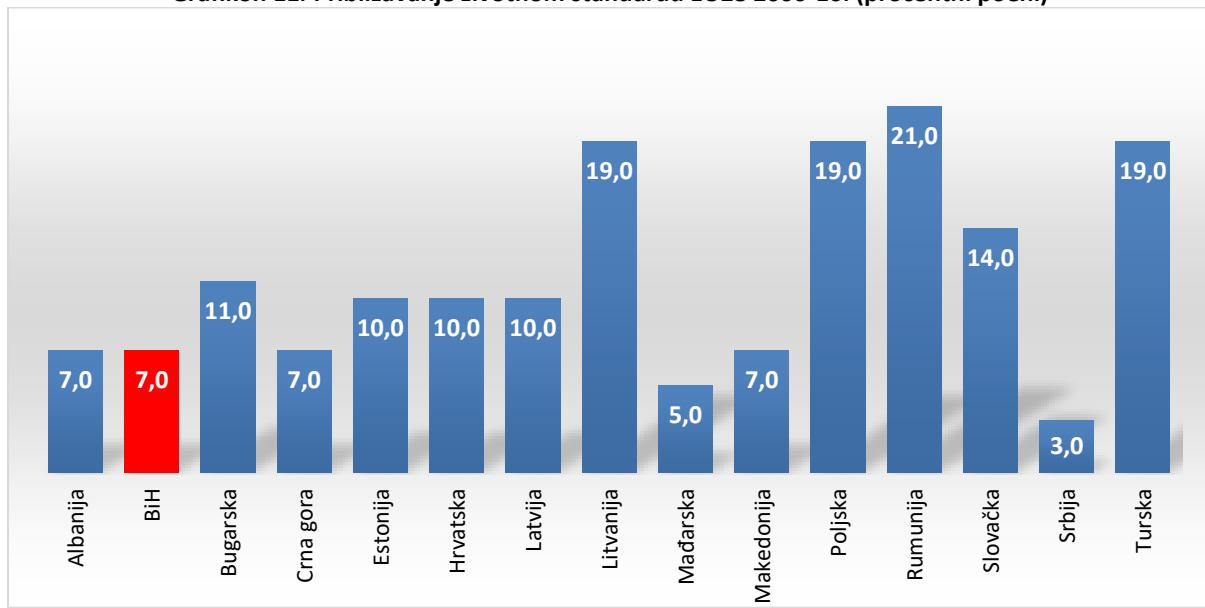
Grafikon 10: Prosječna neto plata – poređenje po zemljama

Izvor: Agencije za statistiku posmatranih zemalja i reinisfischer.com

Da se stvari usporeno odvijaju svjedoči i činjenica da je BiH u periodu od 2006-16 počala svega 7 procenatnih poena EU28 prosjeka. Po ovim podacima se BiH uz neke od zemalja iz regije, našla u grupi zemalja sa najsporijim napretkom kada se uporede sa podacima iz ostalih tranzicijskih zemaljama Europe koje se približavaju znatno brže uprkos većem životnom standardu. Kako bi BiH uhvatila korak i ozbiljnije se počela približavati razvijenijim zemljama bilo bi neophodno, uz uslov da se ne mijenja broj stanovnika, da se ostvaruje veći ekonomski rast (od nekog aktuelnog prosječnog projeciranog rasta od skoro 4%), koji bi trebao biti 5% i veći. Na primjer, uz prosječan godišnji rast od 5,8% u periodu od 30 godina, uz pretpostavku prosječnog godišnjeg rasta EU od 1,5% i nepromjenjenog broja stanovnika BiH bi utrostručila životni standard i dostigla trenutni EU prosjek (mjereni BDP-om po glavi stanovnika korigovan za paritet kupovne moći).

Grafikon 11: Približavanje životnom standardu EU28 2006-16. (procenatni poeni)

Izvor: EUROSTAT

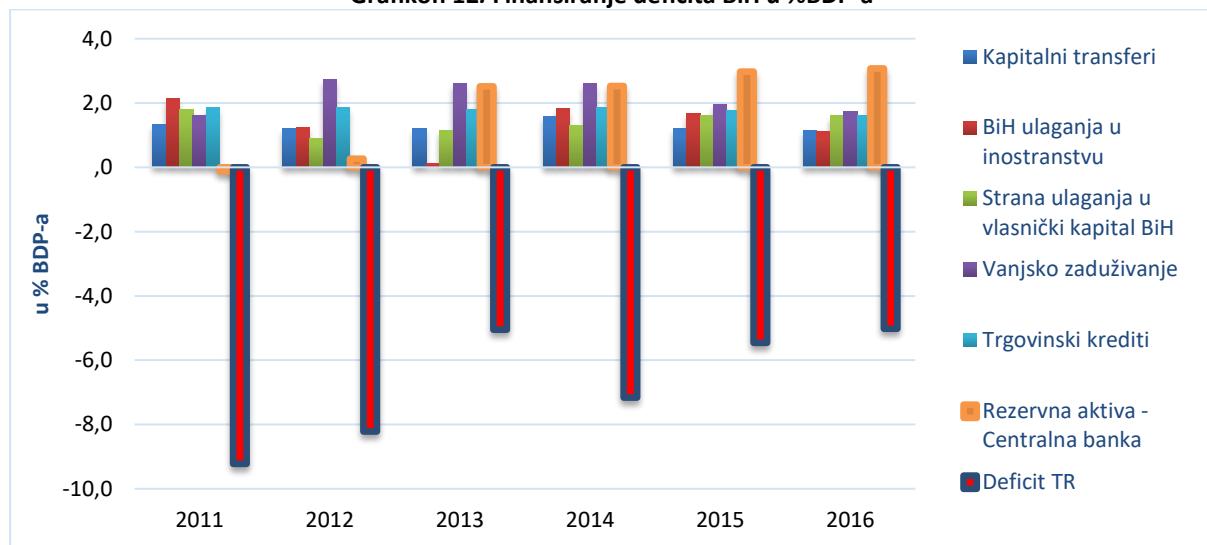
Održivost deficitu tekućeg računa

Platni bilans jedne zemlje se definiše kao sistematski pregled svih transakcija koje jedna zemlja obavlja sa drugim zemljama u toku jedne godine. Platni bilans pokazuje tokove dobara, usluga i kapitala između posmatrane zemlje i ostatka svijeta. Podaci platnog bilansa ukazuju na efekte međunarodne razmjene sa inostranstvom.

Deficit tekućeg računa može odražavati nizak nivo nacionalne štednje u odnosu na ulaganje ili visoku stopu ulaganja - ili oboje. Deficit potencijalno podstiče brži rast proizvodnje i ekonomski razvoj - iako nedavna istraživanja ne ukazuju na to da zemlje u razvoju koje imaju deficit tekućeg računa rastu brže (možda zato što njihovi manje razvijeni domaći finansijski sistemi ne mogu efikasno alocirati inostrani kapital). Napredne ekonomije, kao što su je SAD imaju deficit tekućeg računa, dok zemlje u razvoju često imaju ili su blizu suficita⁶.

Deficit tekućeg računa BiH je 2016. bio u negativnom iskazu kao i posljednjih nekoliko godina i iznosio je -5% BDP-a. Ovo ne bi trebalo predstavljati problem ukoliko država može da finansira deficit svog tekućeg računa i da za nju to ne predstavlja problem, što je BiH i uspješno radila u prethodnim godinama. U zemljama okruženja strane direktnе investicije su te koje finansiraju značajan dio deficitu tekućeg računa. U BiH strane direktnе investicije finansiraju oko 32% deficitu tekućeg računa, dok je npr. u Srbiji deficit u potpunosti finansiran stranim direktnim investicijama.

Grafikon 12: Finansiranje deficitu BiH u %BDP-a

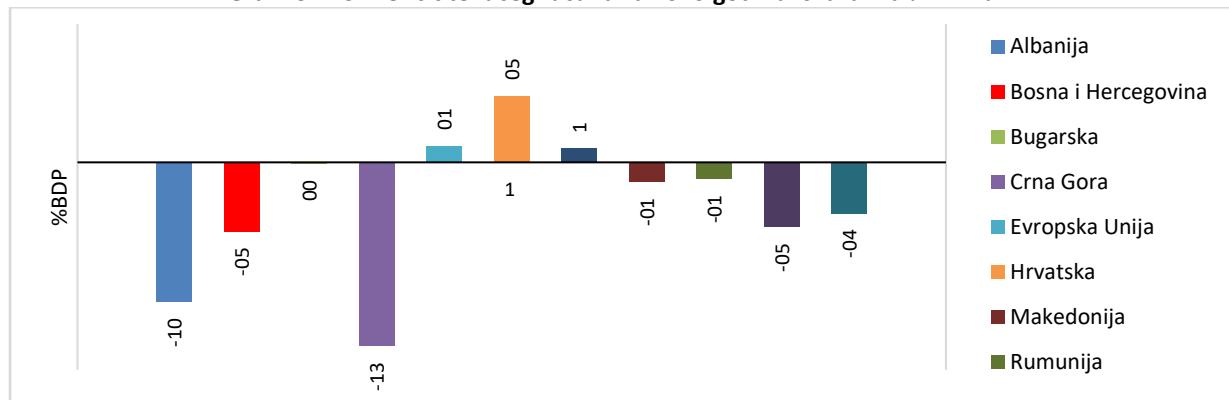
Izvor: Centralna banka BiH

Kada se zadnjih godina posmatra struktura finansiranja deficitu BiH (ovaj slučaj je bio i u prethodnoj 2016. godini) možemo primjetiti da se deficit finansirao povlačenjem sredstva bh strane aktive iz inostranstva (bh ulaganja u inostranstvu), kapitalnim transferima, stvaranjem obaveza prema inostranstvu (vanjskim zaduživanjem, trgovinskim kreditima, ostalim obvezama prema nerezidentima te kroz već spomenute FDI).

⁶ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/current.htm>

Konkurentnost BiH ekonomije

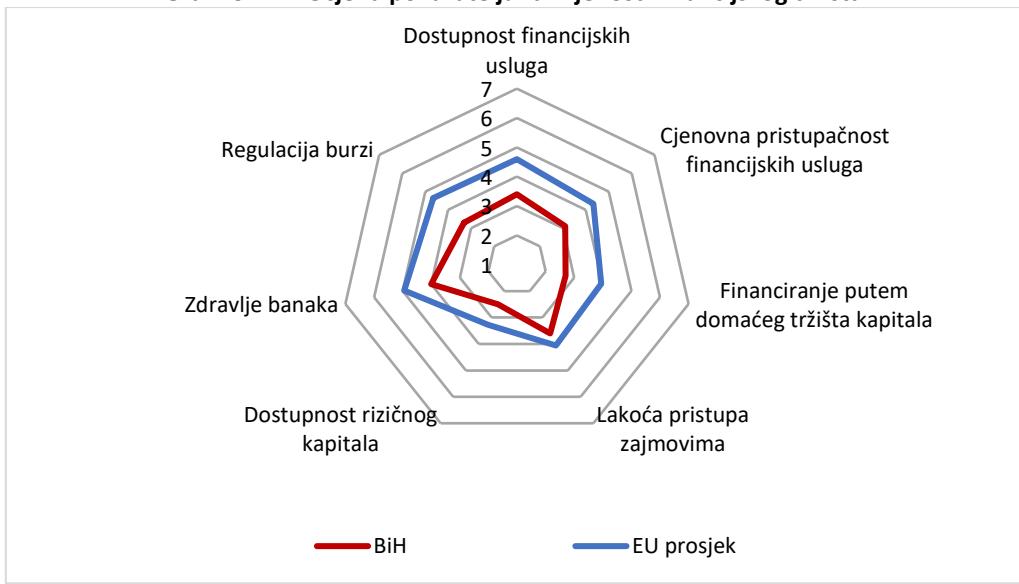
Grafikon 13: Deficit tekućeg računa za 2016.godinu iskazani u %BDP-a

Konkurentnost finansijskog sektora u BiH

Vrlo bitan aspekt poslovanja poduzeća jeste pristup finansijskim sredstvima. Raznovrsnost i cijena finansijskih sredstava ovisi o stupnju razvijenosti ekonomije i njenog finansijskog sustava. Prema zadnjem izješču Svjetskog ekonomskog foruma, Bosna i Hercegovina se od 137 obuhvaćenih zemalja našla na 104. mjestu prema razvoju finansijskog tržišta. Prema istim pokazateljima, BiH ocijenjena je ispod prosjeka 28 zemalja EU. Međutim, poredeći se sa pojedinačnim zemljama EU iz regija kao i sa susjednom Srbijom, generalni zaključak je da se finansijsko tržište razvija slično kao i u regionu.

Grafikon 14: Ocjena pokazatelja razvijenosti finansijskog tržišta⁸

Kao što se vidi na prethodnom grafikonu, BiH je najbliže po pitanju zdravlja banaka i pristupu zajmovima, dok je po ostalim aspektima razvijenosti finansijskog sektora daleko od EU prosjeka.

⁷ <https://tradingeconomics.com/country-list/current-account-to-gdp?continent=europe>

⁸ Ocjene na grafikonu predstavljaju vagani prosjek za 2016-2017. godinu. Ocjena 1 označava da su poduzećima teško dostupna finansijska sredstva, financijske usluge cjenovno su nepristupačne, teško se financiraju putem domaćeg tržišta kapitala i otežan je pristup zajmovima. Ocjena 7 označava najbolje performance po pokazateljima. Izvor: Svjetski ekonomski forum.

Konkurentnost BiH ekonomije

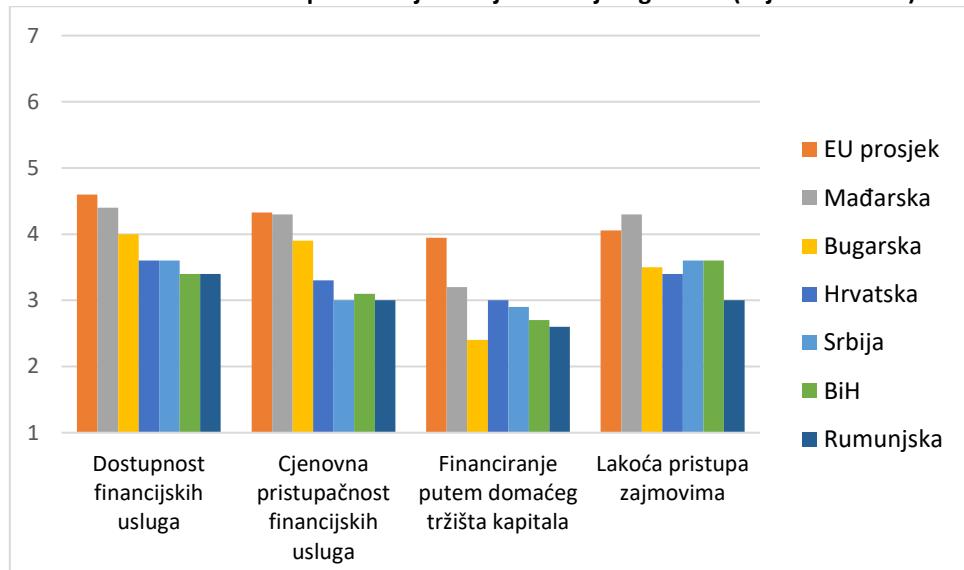
Tržište kapitala i ostale financijske nebankarske institucije su nerazvijeni poredeći se s bankarskim tržištem.

Već duži niz godina na obje bh. burze najviše se trguje dužničkim vrijednosnim papirima. U 2016. godini promet dužničkim vrijednosnim papirima iznosio je 79,8% ukupnog prometa, a ovaj instrument financiranja najvećim se dijelom koristio javni sektor. Promet vlasničkim vrijednosnim papirima iznosio je 20,2%, a najviše se trgovalo dionicama javnih poduzeća i investicijskim fondovima. Iako unazad nekoliko godina ukupan promet na obje burze ima uzlaznu putanju, glavni nedostatak jeste manjak većeg broja zdravih kompanija čijim bi se vrijednosnim papirima trgovalo na tržištu kapitala. Kao što je već navedeno, najvećim dijelom se trguje vrijednosnim papirima javnog sektora ili vrijednosnim papirima poduzeća koja su u cijelosti ili djelimično u državnom vlasništvu.

Pored toga što razvijeno tržište kapitala treba dati opciju financijski suficitarnim sektorima da investiraju svoja sredstva u vrijednosne papire i ostvare povrat sukladan preuzetom riziku, tržište kapitala daje i mogućnost poduzećima da primarnim emisijama vrijednosnih papira prikupe potrebna im financijska sredstva. Međutim, treba imati na umu da je financiranje poduzeća putem primarnih emisija dionica najskuplji oblik financiranja poduzeća i upitno je koliko je ovaj oblik financiranja isplativ u BiH za dionička društva. S druge strane, u BiH nije razvijena praksa, izuzev kod javnog sektora, plasirati dužničke vrijednosne papire. Poduzeća u BiH trenutno se financiraju ili iz internih izvora financiranja ili kreditima od banaka.

Poredeći mogućnost poduzeća da se financiraju preko tržišta kapitala emisijom vlasničkih ili dužničkih vrijednosnih papira, BiH je ocijenjena od strane Svjetskog ekonomskog foruma slično kao i zemlje iz regionala, dok je prilično ispod EU prosjeka (grafikon ispod).

Grafikon 15: Odabrani pokazatelji razvoja financijskog tržišta (ocjena od 1 – 7)⁹

Izvor: Svjetski ekonomski forum.

Finansijsko tržište Bosne I Hercegovine se zapravo može okarakterizirati kao bankocentričan sustav. Bankocentrični financijski sustavi karakteristika su većine zemalja kontinentalne Europe. Aktiva bh. bankarskog sektora u 2016. godini iznosila je 84,6% BDP i činila je 89,6% ukupne aktive financijskog sektora, a što upravo demonstrira veličinu bankarskog sektora u odnosu na ostale financijske institucije. Ukupni bankarski krediti za 2016. godinu iznosili su 17,2 mlrd. KM, odnosno 55,7% BDP. Od tog iznosa krediti plasirani poduzećima¹⁰ činili su 46,9% ukupnih kredita, odnosno 26,2% BDP, što je

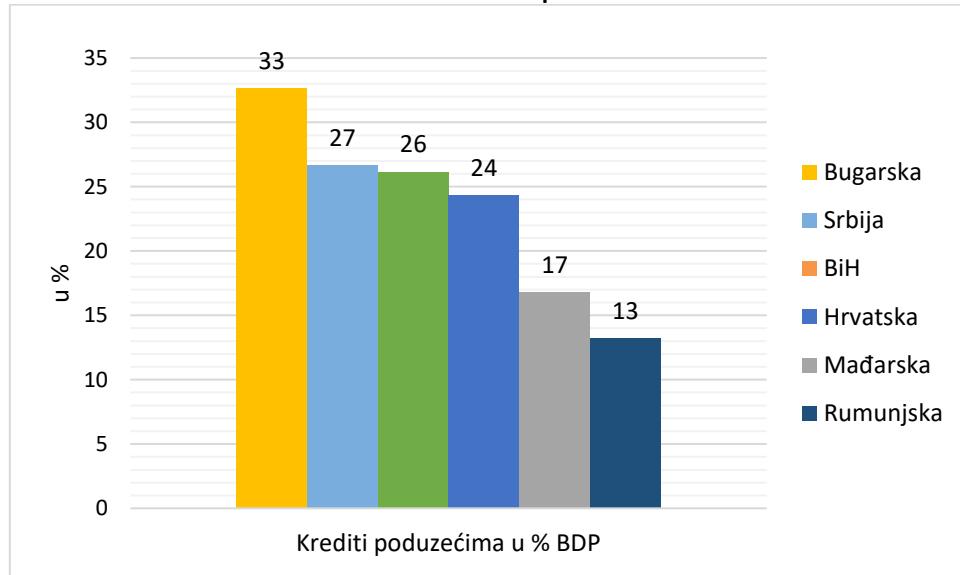
⁹ Ocjene na grafikonu predstavljaju vagani prosjek za 2016-2017. godinu. Ocjena 1 označava da su poduzećima teško dostupna financijska sredstva, financijske usluge cjenovno su nepristupačne, teško se financiraju putem domaćeg tržišta kapitala i otežan je pristup zajmovima. Ocjena 7 označava najbolje performance po pokazateljima. Izvor: Svjetski ekonomski forum.

¹⁰ Podatak se odnosi na nefinansijska poduzeća.

Konkurentnost BiH ekonomije

vrlo slično pokazateljima u Hrvatskoj i Srbiji, dok se znatno razlikuje od Bugarske koja u ovom uzorku zemalja ima najjače kreditiranje poduzeća, dok Mađarska i Rumunjska imaju daleko najmanje iznose.

Grafikon 16: Učešće kredita poduzećima u BDP

Izvor: ECB, CBBiH, NBS.

BiH je prema lakoći pristupa zajmovima ocijenjena vrlo slično kao zemlje regionala, a što je i ilustrirano na grafikonu *Odarbani pokazatelji razvoja financijskog tržišta*.

Na cijenu kredita utječe niz faktora: cijena izvora kredita (cijena domaćih i inozemnih depozita, inozemnih kredita, itd.), procijenjena razina rizika u poslovanju (tržišni, kreditni, operativni) i ostali troškovi poslovanja. Bitan utjecaj na troškove poslovanja banaka ima razina nekvalitetnih kredita koja je od 2010. godine iznad 10,0%. U 2016. godini iznos nekvalitetnih kredita (eng. *non-performing loans*) bio je 11,8% ukupnih kredita plasiranih fizičkim i pravnim osobama.

Međutim, pored toga što su banke najveći kreditori gospodarstva u BiH, također i mobiliziraju najveći dio viškova financijskih sredstava. Tako su depoziti u 2016. godini iznosili 17,8 mlrd. KM, odnosno 57,5% BDP. Od tog iznosa, 60,1% se odnosilo na depozite stanovništva, 22,6% na depozite nefinancijskih poduzeća, 9,6% na depozite opće vlade te 7,7% na ostale depozite. Ovo je još jedan pokazatelj nerazvijenosti ostalih financijskih institucija i njihovih proizvoda, jer se viškovi sredstava u najvećem dijelu čuvaju na računima banaka.

Svjetski ekonomski forum ocijenio je da je cjenovna pristupačnost financijskih usluga u BiH vrlo slična onoj u Hrvatskoj, Srbiji i Rumunjskoj, dok je prilično nepovoljna u odnosu na Mađarsku i Bugarsku. Cjenovna pristupačnost prema metodologiji Svjetskog ekonomskog foruma opisuje u kojoj su mjeri troškovi kapitala prepreka poslovnoj aktivnosti, a dobivena je anketom. Međutim, ne raspolaže se informacijama, niti analizama relevantnih institucija u BiH, a koje se bave izračunom sustavnog rizika tržišta i zahtjevanog povrata na investicije. Samim tim teško je kvantificirati troškove kapitala u BiH i uspoređivati se s drugim zemljama.

Bosna i Hercegovina ima fiksan devizni tečaj u odnosu na euro, te se monetarna politika zasniva se na odredbama valutnog odbora. Emisija domaće valute (konvertibilna marka) u potpunosti mora biti pokrivena zamjenskom valutom (euro). Smatra se da je fiksan devizni tečaj koristan za mala otvorena gospodarstva s ograničenim iskustvom poslovanja središnje banke i nerazvijenim financijskim tržištem, te za zemlje koje nastoje postati dijelom šire trgovinske ili monetarne unije i koje nastoje poboljšati svoj međunarodni kredibilitet vođenjem antiinflacijske politike bazirane na fiksnom deviznom tečaju (Mečev, 2012., 3. str)¹¹. Ovakav izbor monetarne politike i deviznog tečaja u BiH

¹¹ Mečev, D. (2012). „Izbor režima deviznog tečaja“. Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu, Vol.3 No.1., 31-49.

Konkurentnost BiH ekonomije

uslijedio je nakon ratnih dešavanja kako bi se postigla i održala stabilnost i povjerenje u domaću valutu što se i uspjelo.

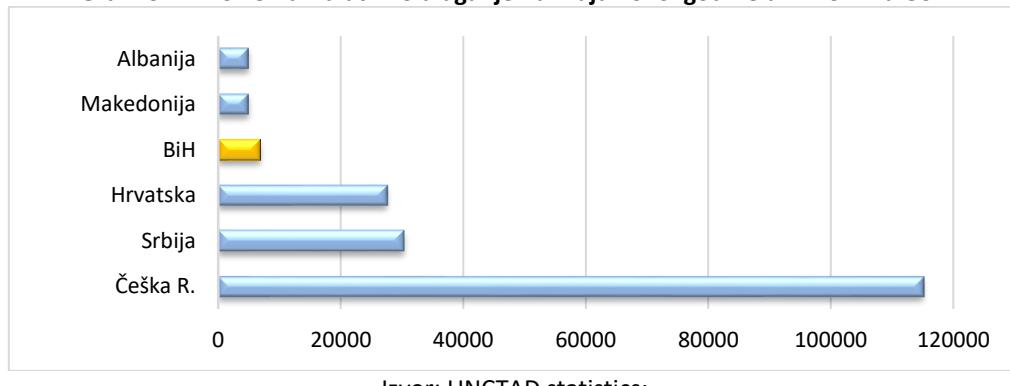
Međutim, nedostatak fiksnog deviznog tečaja ispoljavaju se u razdobljima gospodarskih kriza kao što je bila zadnja finansijska kriza. U slučaju fiksnog deviznog tečaja, monetarne vlasti nemaju mogućnost korekcije deviznog tečaja kako bi se utjecalo na vanjskotrgovinsku razmjenu i smanjio pritisak na devizne pričuve te ublažile negativne posljedice na gospodarstvo. I u razdobljima nepostojanja gospodarskih kriza, zemlja nema mogućnost učiniti vlastiti izvoz cjenovno atraktivniji putem manipuliranja deviznim tečajem.

Konkurentnost privlačenja stranih direktnih investicija

U analizi konkurentnosti privlačenja SDU prikazan je položaj BiH u odnosu na zemlje u regionu i EU. Radi razumijevanja dešavanja u 2016. godini je (prema UNCTAD-u) interesantno je napomenuti da su tokovi SDU prema Evropskim zemljama zabilježili pad od 29% g/g dok su zemlje u tranziciji doživjele rast ulaganja od čak 38% g/g.

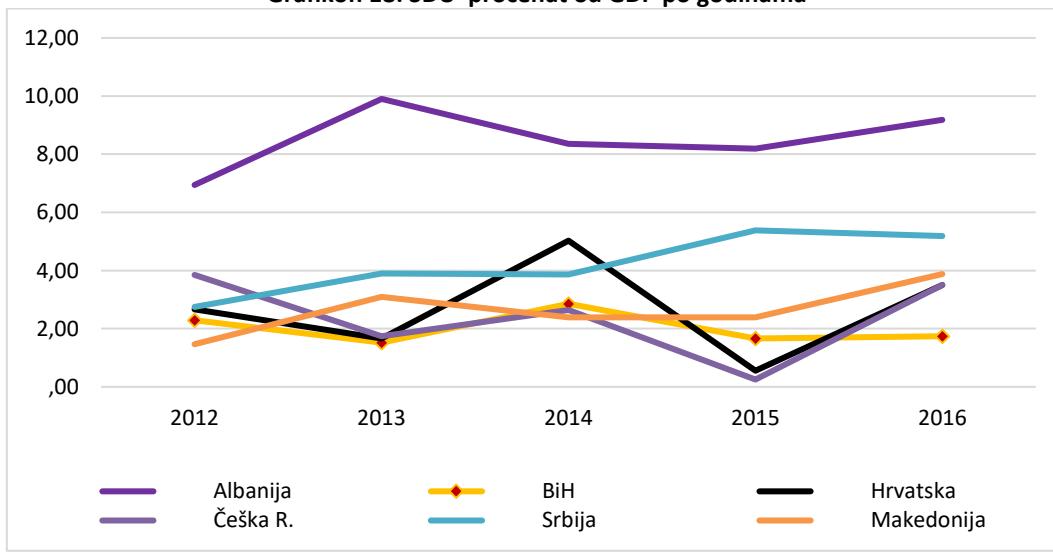
Ovaj rast se odrazio i prema zemljama u okruženju koje su gotovo sve registrovale veća SDU dok BiH uz zadnje tri godine bilježi trend smanjenja ulaganja. Tako, kada je u pitanju privlačenje direktnih stranih ulaganja BiH je samo ispred Albanije i Makedonije (izraženo kumulativno u milionima USD, grafikon ispod).

Grafikon 17: SDU kumulativno ulaganje na kraju 2016. godine u milionima USD

Izvor: UNCTAD statistics;

Grafikon 18: SDU procenat od GDP po godinama

Izvor: Unctad statistics

Konkurentnost BiH ekonomije

Kao jedan od determinirajućih faktora pri odlučivanju gdje investirati je svakako kreditni rejting. Ocjene kreditne sposobnosti se dodjeljuju na osnovu političkih i ekonomskih pokazatelja svake zemlje. Tako se kreditni rejting svodi na ocjenu seta sljedećih pokazatelja kao što su:

- **Politički rizik:** stabilnost i legitimnost političkih institucija, sigurnost, geopolitički rizik.
- **Dohodak i ekonomска struktura:** prosperitet, tržišna usmjerenošć, efikasnost financijskog sektora u posredovanju i pristupačnost kredita.
- **Perspektiva ekonomskog rasta:** veličina i struktura štednje i investicija; stopa i obrazac ekonomskog rasta.
- **Fiskalna fleksibilnost:** trendovi u kretanju prihoda, rashoda suficita/deficita, obveze opće države, bruto i neto dug opće države kao postotak BDP-a; udio prihoda koji odlaze na kamate; valutna struktura i profil dospijeća.
- **Vanjske i potencijalne obveze:** veličina i zdravlje preduzeća ne-finansijskog javnog sektora; otpornost finansijskog sektora.
- Monetarna fleksibilnost: ponašanje cijena, novčana i kreditna ekspanzija; usklađenost deviznog kursa s ciljevima monetarne politike.
- **Eksterna likvidnost:** utjecaj fiskalne i monetarne politike na vanjske račune; struktura tekućeg računa; kompozicija kapitalnih tokova; adekvatnost rezervi.
- **Obveza vanjskog duga:** vanjski dug, uključujući depozite i strukturirani dug.

BiH je potpisala sporazum sa dvije agencije (Standard & Poor's i Moody's) za ocjenu kreditnog rejtinga. Agencija za ocjenu kreditnog rejtinga Standard & Poor's potvrdila u septembru 2017. godine suvereni kreditni rejting „B sa stabilnim izgledima“, dok je agencija Moody's dala BiH ocjenu „B3“ sa stabilnim izgledima. Postoji takođe i realna opasnost u dalnjem smanjenju kreditnog rejtinga kao posljedica stopiranja isplate dijela kredita od strane MMF-a zbog neispunjavanja obaveza preuzetih iz ugovora (povlačenje druge tranše kredita stopirano je zbog neispunjavanja prethodnih mjera definiranih Pismom namjere¹²).

Tabela 1: Kreditni rejting BiH i zemalja u okruženju (septembar 2017. godine)

Zemlja	S&P	S&P	Moody's	Moody's
Češka R.	AA-	stabilno	A1	stabilno
Hrvatska	BB	stabilno	Ba2	stabilno
Srbija	BB-	pozitivno	Ba3	stabilno
Albanija	B+	stabilno	B1	stabilno
Makedonija	BB-	stabilno	n/a	n/a
BiH	B	stabilno	B3	stabilno

Izvor: CBBiH, S&P, Moody's

Zemlje u regionu u odnosu na prošlu 2016. godinu su uglavnom popravile kreditni rejting, dok se kreditni rejting BiH nije mijenjao, tj. i dalje spada u zemlje rizične za ulaganja¹³. U Srbiji je Moody's u martu 2017. god. popravio kreditni rejting sa B1 pozitivno na Ba3 stabilno, dok su Hrvatskoj u istom mjesecu popravljeni izgledi sa negativno na stabilno uz istu „Ba2“ kreditnu ocjenu.

Na raloge za slabu konkurentnost u privlačenju SDU ukazuju izvještaji svjetskih organizacija koje su BiH rangirale među zadnjim po atraktivnosti za ulaganje u regionu. Tako je prema Global Competitiveness report za 2016. godinu BiH rangirana na 107. mjestu od 140 ocjenjenih zemalja. Navodi se da složen pravni okvir i komplikirani propisi, uz nedostatak provedbe zakona, negativno utječu kako na građane

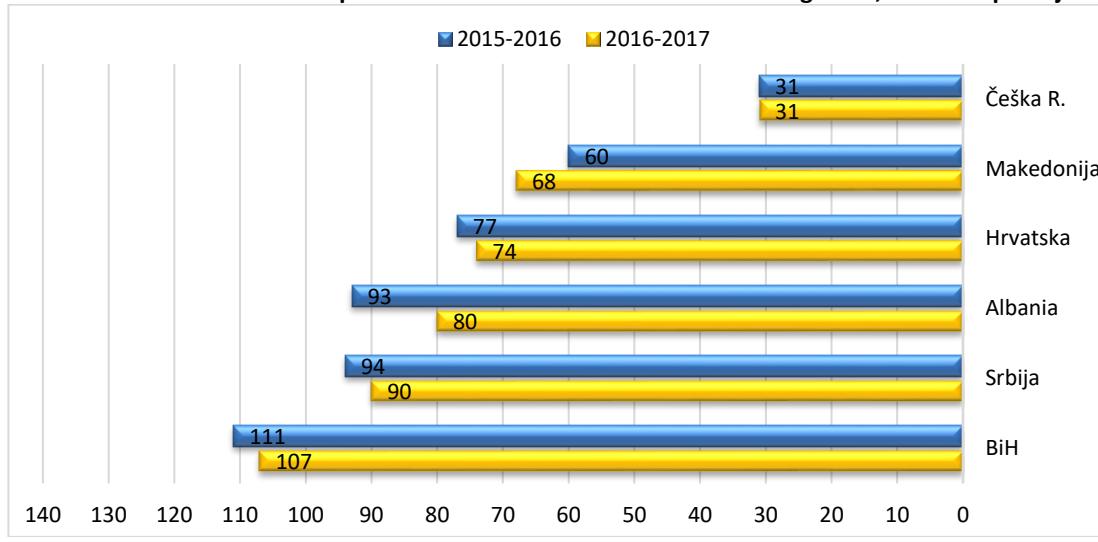
¹² tp://vijeceministara.gov.ba/Aktualnosti_zamjenika_predsjetavajuceg_VM/default.aspx?id=26238&langTag

¹³ „B“, „B3“, credit rating speculative, high credit risk.

Konkurentnost BiH ekonomije

tako i institucije. Od 12 oblasti u kojima se ocjenjuje efikasnost, BiH je najslabije ocjenjena u tržišnoj efikasnosti i efikasnosti tržišta rada i državnih institucija.

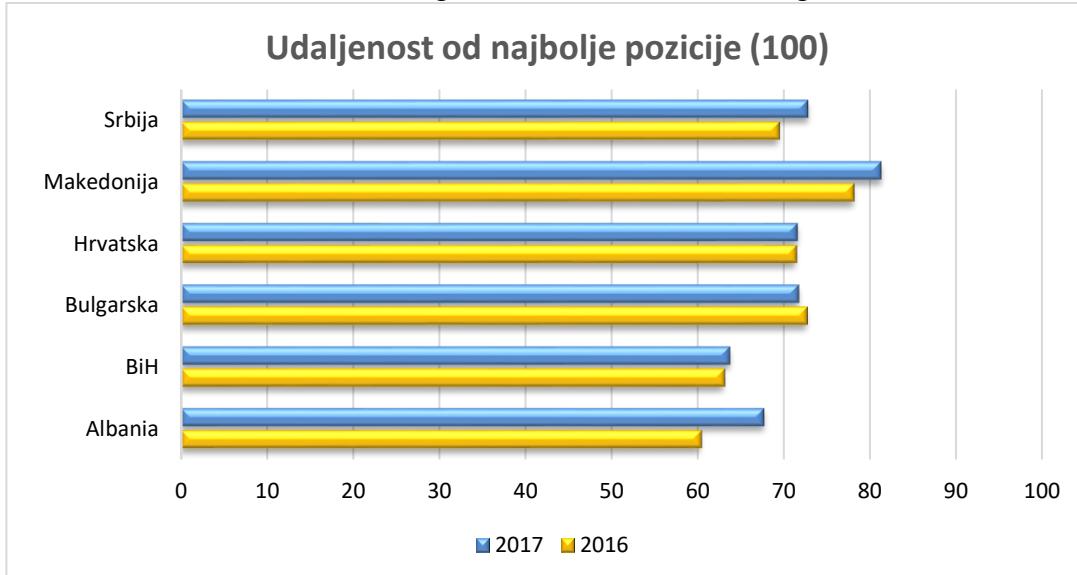
Grafikon 19: Global competitiveness index 2015-2016 i 2016-2017. godina, trenutna pozicija

Izvor: World economic forum, Global competitiveness report;

Poredeći kvalitetu poslovnog okruženja, BiH i dalje zaostaje za drugim zemljama u regionu¹⁴. U izvještaju **Doing Business 2017/16 (Svjetska banka)**, BiH je rangirana na 81. mjestu, dok je najbolje rangirana od zemalja u okruženju Makedonija (10), Srbija (47) i Albanija (58). Glavne primjedbe su neefikasnost i prevencija protiv korupcije a naročito je izražena u procesu javnih nabavki i u javnoj upravi¹⁵.

Grafikon 20: Doing Business indikator index 2017. godina¹⁶

Izvor: World Bank, Doing Business database

¹⁴ Napredak na ljestvici je najviše ostvaren u poreskoj oblasti za 18 mjesta (usvajanje Zakon o porezu na dobit FBiH) i oblasti početka poslovanja kompanija za 1 mjesto , dok je BiH u odnosu na druge najviše pala u oblasti pristupa el. energiji za tri pozicije. Usvojeni su zakoni: Zakon o porezu na dobit (26.02.16., Sl.n.FBiH 15/16), Zakon o radu (06.04.16., Sl.n.FBiH 26/16), Zakon o radu (29.12.15. i Sl. gl. RS 01/16), Zakon o dopunama Zakona o poreskom postupku RS,(19.05.16 i Sl.gl. 44/16).

¹⁵ <http://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/bosnia-herzegovina>

¹⁶ Najbolje rangirana zemlja je ocjenjena sa 100 (DTS distance to frontier).

Direktna strana ulaganja u zemlju se mogu iskoristiti kao bitna komponenta i pokretač daljnog privrednog rasta u zemlji. Nažalost BiH po mnogim parametrima nije trenutno previše atraktivna ako je poredimo sa sličnim zemljama iz okruženja. Takođe, negativan trend smanjenja SDU u BiH u 2016. god. je dijelom i pod uticajem opasnosti od uvođenja sankcija od strane energetske zajednice¹⁷ odnosno Evropske komisije. Neispunjavanja preuzetih obaveza iz ugovora Energetske zajednice postavlja se kao realna prepreka za daljnje ulaganje u oblasti energetike¹⁸. Tu je i činjenica da se BiH nalazila na tzv. „sivoj listi“ FAFT-a¹⁹ (Međudržavno tijelo za borbu protiv pranja novca) i MONEWAL-a, što u praksi znači da je otežano ili usporeno poslovanje između banaka u BiH i nekih banaka u inostranstvu.

Opredjeljenjem za novi program reformi prema EU (Reformska agenda) koja uključuje šest prioritetnih oblasti (javne finansije, porezi, poslovna klima, tržište rada, socijalna i penziona zaštita, vladavina prava, državna i javna uprava) te promjenom i poboljšanjem nekoliko parametara (kao što su pravna regulativa i njeno provođenje, efikasnija borba protiv korupcije) mogli bi BiH napraviti znatno atraktivnijom u budućnosti.

Konkurentnost tržišta rada, obrazovanje i kvalitet radne snage

Ekonomija jedne države kao i njen konkurenčki položaj prvenstveno zavisi od kvaliteta raspoloživih ljudskih resursa. Obrazovanje u 21. vijeku dobija novu, značajnu ulogu koja podrazumijeva usvajanje novih vještina, učenje kroz praksu i unapređenje procesa obuke jer tržište rada vapi za novom i prilagodljivom radnom snagom. Obrazovanje je proces koji traje ne samo do momenta okončanja formalnog obrazovanja²⁰, već podrazumijeva neformalno obrazovanje²¹ i informalno učenje²² tokom čitavog života.

Posmatrajući parametre tržišta rada sa aspekta stepena obrazovanja vidljivo je da u strukturi radno sposobnog stanovništva dominira kategorija lica srednja škola i specijalizacija sa 52,6%, potom slijedi kategorija osnovna škola i manje sa udjelom od 37,9% a najmanji udio čini kategorija viša, visoka škola, magisterij, doktorat sa 9,5%. Analizirajući tržište rada (tabela ispod) prema stepenu obrazovanja vidljivo je da je stopa aktivnosti i stopa zaposlenosti direktno proporcionalna sa stepenom obrazovanja, odnosno, veći stepen obrazovanja veća aktivnost na tržištu rada što vodi većoj vjerovatnoći pronalaska radnog mesta. Posmatramo li stopu nezaposlenosti ona pokazuje da je najmanja u kategoriji viša, visoka škola, magisterij, doktorat (15,4%), ali je trostruko veća u odnosu na stopu nezaposlenost EU (28) u istoj kategoriji i iznosu 5,1%²³. Najveću stopu nezaposlenosti od 22,3% bilježi kategorija srednja škola i specijalizacija, dok je prosjek EU (28) za tu kategoriju 7,8%. To upućuje na zaključak da se radi o teže zapošljivoj kategoriji radnika, odnosno neadekvatnom outputu obrazovanja koje tu kategoriju čini manje atraktivnom na tržištu rada.

---

¹⁷ <http://www.derk.ba/ba/legislativa/energetska-zajednica>

¹⁸ <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2017/03/15.html>

¹⁹ <http://www.fatf-gafi.org/countries/a-c/afghanistan/documents/fatf-compliance-june-2017.html#bosnia-and-herzegovina>

²⁰ Formalno obrazovanje se odvija u visoko formalizovanoj strukturi (obrazovno-vaspitnim ustanovama) i ono prati prethodno zadane i definisane strukture.

²¹ Neformalno obrazovanje/učenje se odvija u manje formalnim institucijama, organizacijama ili grupama. Okvirni uslovi, struktura i tempo učenja, kao i oblik nastave mogu znatno da variraju, a u pravilu se prilagođavaju potrebama ciljne grupe.

²² Informalno obrazovanje se odvija u svakodnevnim situacijama, koje se većinom ne shvataju kao situacije učenja. Ono se razvija iz iskustva koje stičemo.

²³ Izvor: Eurostat

Tabela 2: Parametri²⁴ tržišta rada prema stepenu obrazovanja

	Struktura ukupne radna snage prema završenoj školskoj spremi (%)	Stopa aktivnosti po stepenu obrazovanja	Stopa zaposlenosti po stepenu obrazovanja	Stopa nezaposlenosti po stepenu obrazovanja
Osnovna škola i manje	16,5%	18,6%	15,2%	18,25
Srednja škola i specijalizacija	67,7%	54,8%	42,6%	22,3%
Viša, visoka škola, magisterij, doktorat	15,8%	71,1%	60,1%	15,4%

Izvor: Anketa o radnoj snazi BiH 2017, DEP kalkulacije

Posmatra li se analiza Svjetskog ekonomskog foruma 2017/2018 kada je u pitanju 5. stub - Visoko obrazovanje i obuke, vidljivo je da Bosna i Hercegovina zauzima 91. mjesto u rangu 137 zemalja, što govori da obrazovni sistem BiH ne zadovoljava potrebe kvaliteta jer što je rang zemlje bliži broju 1 to je i ocjena kvaliteta veća. Indikatori konkurentnosti u kojima je Bosna i Hercegovina ostvarila najlošiji rezultat jesu Kvalitet obrazovnog sistema²⁵ - 131. pozicija, i Dostupnost specijalizovanih obuka²⁶ - 131. pozicija, (grafikon ispod).

Grafikon 21: Visoko obrazovanje i obuke (rang 1-137)

Izvor: Global Competitiveness Report 2017-2018

U Bosni i Hercegovini postoje strateški dokumenti s ciljem podizanja kvaliteta obrazovnog sistema te postupnog prilagođavanja evropskom obrazovnom sistemu što bi trebalo doprinijeti boljem povezivanju sektora obrazovanja s tržištem rada, rezultati su jedva vidljivi. Na najnovijoj listi najbolje rangiranih svjetskih univerziteta niti jedan univerzitet iz Bosne i Hercegovine nije našao svoje mjesto u rangu od njih 1000 kako u Evropi tako i u svijetu.²⁷

²⁴ Stopa aktivnosti predstavlja procentualno učešće radne snage u radno sposobnom stanovništvu. Stopa zaposlenosti predstavlja procentualno učešće zaposlenih osoba u radno sposobnom stanovništvu. Stopa nezaposlenosti predstavlja procentualno učešće nezaposlenih u radnoj snazi.

²⁵ Methodology and Computation of the GCI 2017-2018 - Kriterij za rangiranost je kvantitet upisa učenika u srednje i visoko obrazovanje, kvalitet edukacije procjenjen od strane poslovnih lidera kao i stepen stručne obuke kadrova.

²⁶ Methodology and Computation of the GCI 2017-2018 - U kojoj mjeri firme ulažu u obuku i razvoj zaposlenih

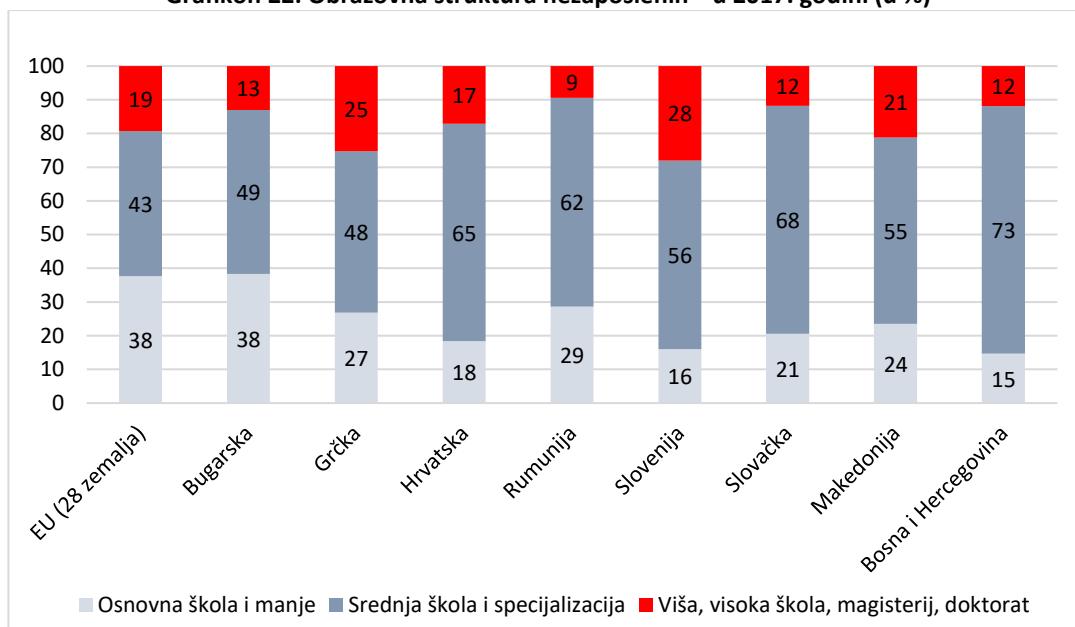
²⁷ Izvor: Šangajska lista, jedna je od pet najznačajnijih lista za rangiranje univerziteta u svijetu, pored Times Higher Education liste (Velika Britanija), QS rang liste (Quacquarelli Symonds, Velika Britanija), Lajden rang liste (Leiden Ranking, Holandija) i Webometrics (CSIC, Španija). **U kriterije rangiranja spadaju naučni i istraživački radovi, naučni uticaj, citiranost radova i uticaj univerziteta u regiji.**

Konkurentnost BiH ekonomije

Bosna i Hercegovina je u 2015. god. izdvojila 4,1 % BDP-a²⁸ za obrazovanje, što nije zanemarivo ako je prosjek EU (28 zemalja) 4,9 %²⁹, ali zahtjeva njihovo odgovornije i efikasnije trošenje. U stvaranju konkurentne radne snage uloga države ne bi trebala biti ograničena na finansiranje obrazovanja već i na pružanju informacija o mogućnostima, koristima i potrebama za obrazovanjem kao i o naučnim dostignućima a sve u cilju promovisanja cjeloživotnog učenja.

Stopa nezaposlenosti u BiH za 2017. godinu iznosi 20,5%³⁰ što je za 4,9 p.p. manje u odnosu na 2016. godinu. Iako stopa nezaposlenosti bilježi pad i dalje je znatno veća u odnosu na prosjek EU (28 zemalja) gdje je 7,7%³¹. Posmatramo li obrazovnu strukturu nezaposlenih u BiH vidljivo je da ne odstupa od nekih zemalja EU, najveći broj nezaposlenih je u kategoriji Srednja škola i specijalizacija³², čak njih 73,4% (grafikon ispod).

Grafikon 22: Obrazovna struktura nezaposlenih³³ u 2017. godini (u %)

Izvor: Eurostat, Anketa o radnoj snazi BiH 2017.

Posebno poražavajuća činjenica jeste da u Bosni i Hercegovini dominira dugoročna nezaposlenost³⁴. Podaci za 2017. godinu govore da čak 82,1% nezaposlenih u Bosni i Hercegovini čeka na zaposlenje od dvanaest i više mjeseci. Istina da je zabilježen pad dugoročne nezaposlenosti u odnosu na 2016. godinu (85%) ali treba imati u vidu da je dugoročna nezaposlenost u EU (28 zemalja) daleko niža i iznosi 45,1%³⁵ (grafikon ispod).

²⁸ Izvor: Program ekonomskih reformi 2017 - 2019

²⁹ Izvor: Eurostat

³⁰ Izvor: Anketa o radnoj snazi 2017.

³¹ Izvor: Eurostat – podatak se odnosi na sedam mjeseci 2017

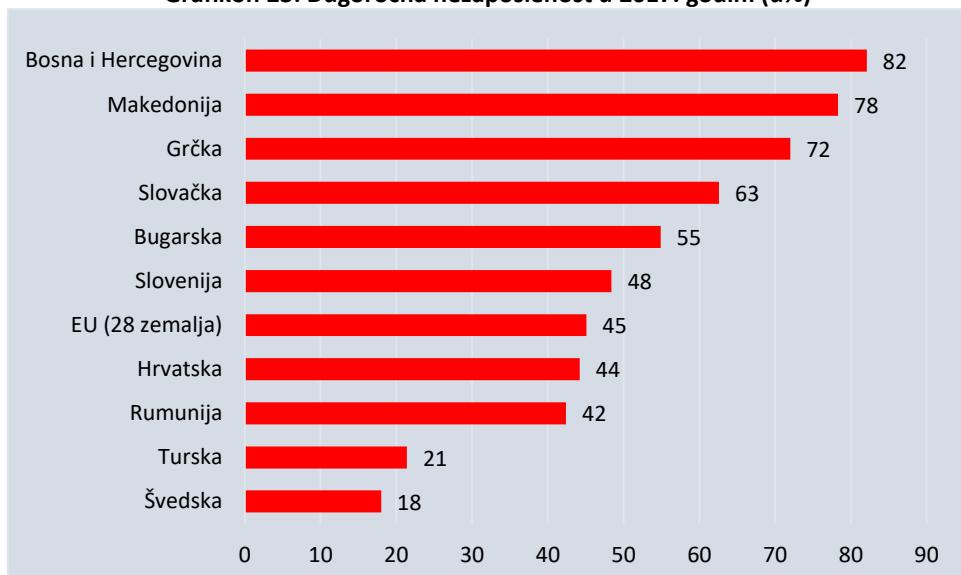
³² Klasifikacija nivoa obrazovanja, koja je uporediva s međunarodnom standardnom klasifikacijom obrazovanja (ISCED 2011.)

³³ Podaci za EU odnose se na prosjek K1 2017 i K2 2017, dok su podaci za BiH iz Ankete o radnoj snazi 2017. koja izlazi jednom godišnje.

³⁴ U analizi dugoročna nezaposlenost predstavlja nezaposlenost koja traje od dvanaest i više mjeseci.

³⁵ Izvor: Eurostat

Grafikon 23: Dugoročna nezaposlenost u 2017. godini (u%)

Izvor: Eurostat, Anketa o radnoj snazi BiH 2017.

Predhodno navedeno ukazuje na potrebu bolje koordinacije sistema obrazovanja i privrede u funkciji smanjenja dugoročne nezaposlenosti.

Produktivnost rada

Efikasnost tržišta rada se može predstaviti nizom faktora, a produktivnost rada predstavlja jedan od bitnih pokazatelja koji ujedno doprinosi konkurenčkoj poziciji svake zemlje. Agencija za statistiku BiH ne proizvodi podatke o produktivnosti rada. S toga se kao približni pokazatelj u analizi produktivnosti koristi odnos bruto društvenog proizvoda i ukupnog broja zaposlenih lica u BiH.³⁶

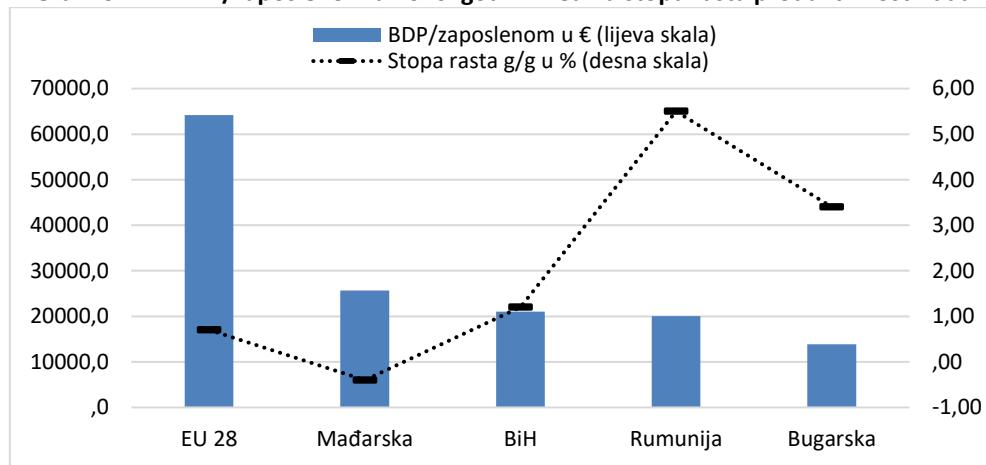
Iako je nivo BDP-a po zaposlenom u BiH u 2016. godini veći u odnosu na prethodnu godinu i dalje je znatno ispod prosjeka EU (grafikon ispod). Među zemljama EU, Rumunija i Bugarska su imale najniži nivo BDP/zaposlenom u posmatranoj godini, ali su njihove stope rasta produktivnosti bile znatno brže u poređenju sa BiH.³⁷ Na osnovu analiziranih podataka BiH je dostigla tek 1/3 EU prosjeka. Tokom 2016. godine realni rast produktivnosti rada u EU 28 iznosio je 0,7% g/g, dok je u BiH produktivnost uvećana za 1,2% imajući u vidu brži realni rast BDP-a u odnosu na rast broja zaposlenih lica. Međutim, to i dalje nije dovoljno da bi se napravio značajan iskorak u povećanju produktivnosti rada u BiH. Posmatrano prema područjima djelatnosti, naročitno je bitno sagledati rezultate u industrijskoj proizvodnji odnosno prerađivačkoj industriji, koja pored trgovine, proizvodi najviše bruto dodate vrijednosti (BDV). Prema raspoloživim podacima u 2016. godini BDV/zaposlenom u prerađivačkoj industriji dospjela je tek 20% prosjeka prerađivačke industrije u EU.

³⁶ Produktivnost rada se može mjeriti bruto društvenim proizvodom (BDP), izraženim u smislu standarda kupovne moći (PPS), ili u odnosu na broj zaposlenih lica ili u odnosu na broj radnih sati. U oba slučaja, iskazuje se kao indeks. Podaci o zaposlenima i ukupnom broju zaposlenih prikazani su prema domaćem konceptu koji se koristi u nacionalnim računima. Izvor: Eurostat.

³⁷ Izvor: Eurostat (real labour productivity growth).

Konkurentnost BiH ekonomije

Grafikon 24: BDP/zaposlenom u 2016. godini i realna stopa rasta produktivnosti rada

Izvor: EUROSTAT, BHAS, DEP kalkulacije

U posmatranju konkurentnosti, pored produktivnosti rada treba uzeti u obzir i kretanje troškova rada.³⁸ Iako Agencija za statistiku ne proizvodi godišnje podatke o jediničnim troškovima³⁹ rada, posmatrajući kretanje bruto plata (kao jedan od najvećih faktora troškova rada) primjećuje se da u 2016. godini realni rast bruto plata, zbog deflacije, bio veći u poređenju sa realnom stopom rasta produktivnosti. Zbog toga su i troškovi rada u 2016. godini bili uvećani, što naročito dolazi do izražaja u prerađivačkoj industriji. Lošu korelaciju između plata i produktivnosti potvrđuje i izvještaj o konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma (WEF)⁴⁰ za 2017-2018. godinu prema kojem se Bosna i Hercegovina nalazi na nezavidnom 127. mjestu. Poređenja radi, najlošije rangirana zemlja EU (Italija) se nalazi na 125. mjestu.

Razlozi niske produktivnosti u BiH su višestruki. Produktivnost rada najviše determiniše nivo tehnološkog razvoja, inovacije i investicije u ljudski kapital. Uravnotežena kombinacija svakog od navedenih faktora, uz odgovarajuće ekonomske reforme/politike, određuje kolikom brzinom će se produktivnost rada uvećavati.

Zastarjela tehnologija i nivo inovacija doprinijeli su niskom nivou produktivnosti. Bosna i Hercegovina ne samo da pokazuje loše rezultate kada su u pitanju pojedini faktori koji utiču na rast produktivnosti rada, nego je i daleko ispod prosjeka zemalja EU 28 (grafikon ispod). Naime, prema izvještaju WEF-a⁴¹ za 2017-2018. godinu BiH zauzima tek 123. mjesto u oblasti inovacija i ujedno je najgore rangirana u poređenju sa susjednim zemljama ali i zemljama EU. Među zemljama EU najlošije rangirana je Hrvatska (106). Nedovoljni kapaciteti za inovacije, nizak nivo investicija u istraživanje i razvoj, nezadovoljavajuća saradnja univerziteta i preduzeća u oblasti istraživanja i razvoja samo su neki od pokazatelja lošeg ranga BiH u oblasti inovacija.

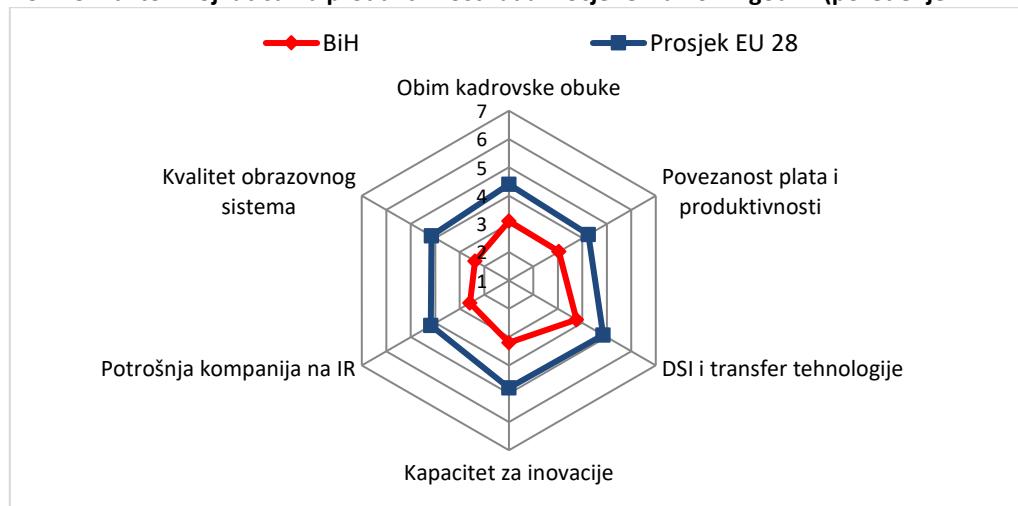
³⁸ Troškovi rada obuhvataju direktnе i indirektne troškove. Direktni troškovi su: bruto zarade i plate islaćene u gotovini (dominantna stavka), direktne naknade i bonusе, zarade i plate u naturi (proizvodi kompanije, stanovanje, automobili kompanije, vaučeri za obroke, jaslice itd.). Indirektni troškovi su: socijalni doprinosi poslodavaca, troškovi stručnog usavršavanja, troškovi zapošljavanja i radne odjeće koju plaća poslodavac, poreze koje plaća poslodavac umanjene za subvencije. Izvor: Eurostat.

³⁹ Agencija za statistiku BiH 2014. godine je objavila Anketu o troškovima rada za 2012. godinu koja je provedena u skladu sa regulativama i preporukama EU kao i metodološkim uputstvima EUROSTAT-a. Anketa se provodi u četverogodišnjoj dinamici. Podaci za 2016. godinu nisu bili raspoloživi u periodu izrade Informacije o konkurenčnosti pa stoga nisu obuhvaćeni u analizi.

⁴⁰ Global Competitiveness Report 2017-2018. Izvještaj je urađen na osnovu prosjeka raspoloživih podataka za 2016. i 2017. godinu. Izvještaj je obuhvatilo 137 zemalja.

⁴¹ Global Competitiveness Report 2017-2018. Prema izvještaju najlošije rangirana zemlja EU je Hrvatska i zauzima 106. mjesto. Izvještaj je obuhvatilo 137 zemalja.

Grafikon 25: Faktori koji utiču na produktivnost rada – ocjene⁴² u 2017. godini (poređenje BiH i EU 28)

Izvor: Global Competitiveness Report 2017-2018, DEP kalkulacije

Pored investicija u nove tehnologije jednako bitan doprinos produktivnosti rada daju investicije u ljudski kapital. Kvalitet obrazovnog sistema (detaljnije u poglavlju o obrazovanju) ali i ulaganja u edukaciju i trening radne snage doprinose rastu produktivnosti rada. Bosna i Hercegovina ne ulaže dovoljno u oblasti treninga i usavršavanje zaposlenih i zauzima 131. mjesto prema izvještaju WEF-a.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da povećanje produktivnosti rada u dužem periodu nije moguće ostvariti bez dobro planiranih strukturnih reformi i implementacije istih. To podrazumijeva da ekonomski politike i mjere trebaju obuhvatiti dugoročne planove za inovacije, ulaganja u istraživanja i razvoj, i ljudski kapital, što u prethodnih godina nije bio primarni cilj.

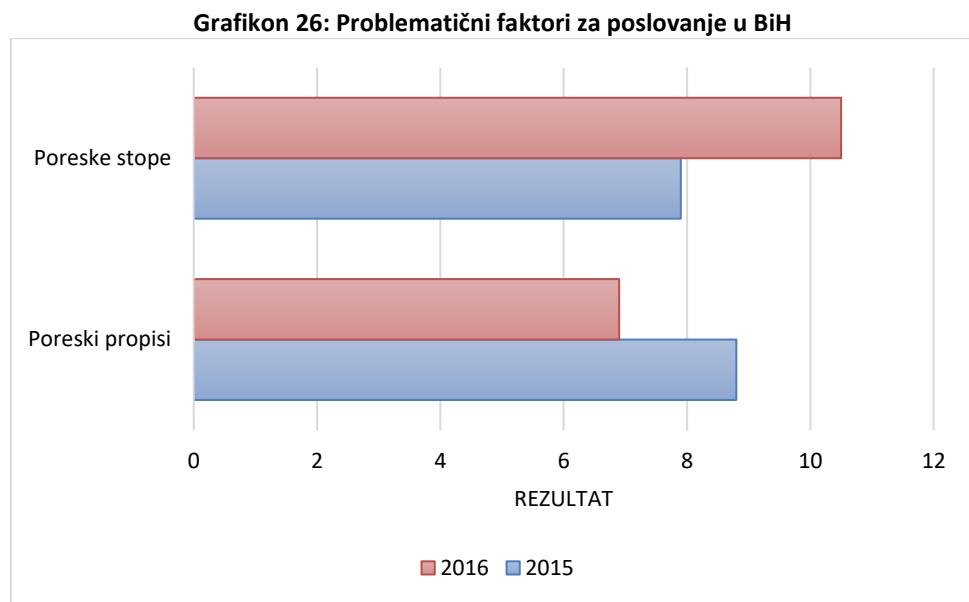
Fiskalno opterećenje privatnog sektora

Na konkurenčnost svake ekonomije, pa tako i BiH ekonomije, utiče se i kroz fiskalni sistem odnosno fiskalnu politiku. Država mjerama fiskalne politike na strani javnih prihoda (proširenje poreske osnovice, smanjenje stopa doprinosa) i javnih rashoda (smanjenje fiskalnog deficit-a, smanjenje javne potrošnje, promjena budžetske strukture rashoda - smanjenje tekućih rashoda u korist kapitalnih investicija) može uticati na izgradnju konkurenčnosti. Određenim mjerama fiskalne politike moguće je poboljšati konkurenčnost pojedinih industrijskih grana, što dalje vodi do porasta konkurenčnosti privatnog (proizvodnog) sektora, a na kraju i do ukupne ekonomski aktivnosti. Takođe, fiskalna politika zauzima značajno mjesto i kod privlačenja novih investitora i investicija kroz uticaj u uređenju poslovnog okruženja. Međunarodne organizacije u svojim izvještajima indeksima konkurenčnosti nisko rangiraju BiH prema uslovima za poslovanje i ulaganje. Kao problematični faktori, a koji se odnose na poslovno okruženje, između ostalog, se navode i poreske stope i poreski propisi. Prema indeksu globalne konkurenčnosti Svjetskog ekonomskog foruma za 2016. godinu napravljen je mali pomak u poboljšanju poreskih propisa (grafikon ispod)⁴³. Odnosno, prema posljednjem izvještaju rang u ovoj kategoriji je napredovao sa 8,8 na 6,9, dok se kod faktora poreskih stopa desilo pogoršanje ranga.

⁴² U Izvještaju za 2017-2018. godinu obuhvaćeno je 137 zemalja. Ocjene po svakom od faktora se kreću u rasponu od 1-7, pri čemu je 1 najniža, a 7 najveća (najbolja) ocjena. U skladu sa navedenim ocjenama izvršeno je rangiranje zemalja.

⁴³ Među 14 najproblematičnijih faktora za poslovanje, nalaze se i poreske stope i poreski propisi. Navedni faktori se rangiraju od 1 (najproblematičniji) do 5. Rezultat odgovara odgovorima ponderisanim prema rangiranju odgovora iz ankete od strane Svjetskog ekonomskog foruma.

Konkurentnost BiH ekonomije

Kroz privlačenje novih investicija, putem fiskalne politike se utiče i na povećanje zaposlenosti, što opet vodi ka rastu privrednih subjekata u privatnom sektoru, odnosno ukupnom rastu ekonomske aktivnosti. Međutim, BiH karakterišu visoka fiskalna opterećenja slabeći na taj način konkurenčnost privrede. Pod fiskalnim opterećenjem se podrazumjeva odnos između konsolidovanih obaveznih fiskalnih davanja i BDP. Ukupno fiskalno opterećenje, mjereno ukupnim prihodima od indirektnih i direktnih poreza, doprinosi kao i kazni, taksi i naknada i ostvarenim BDP-om po godinama, dato je u tabeli ispod.

Tabela 3: Fiskalno opterećenje u periodu 2012-2016. godine (u% BDP-a)

	2014.	2015.	2016.
Ukupni javni prihodi ⁴⁴	11.961,7	12.333,5	12.767,3
Fiskalni (porezni) prihodi ⁴⁵	10.158,6	10.640,7	11.128,3
BDP ⁴⁶	28.364,9	29.665,9	30.862,3
Javni prihodi/BDP	42,2%	41,6%	41,4%
Fiskalno opterećenje	35,8%	35,9%	36,1%

Izvor: CB BiH, UIO BiH, BHAS, entitetke poreske uprave

Nivo poreznog (fiskalnog) opterećenja u BiH je visok, sa tendencijom rasta posljednjih par godina, što svakako usporava ekonomski rast.

Prihodi od oporezivanja potrošnje (indirektni porezi) u 2016. godini su iznosili oko 18% BDP-a, prihodi od oporezivanja rada (direktni porezi i doprinosi) 21,4% BDP-a. Ovo ukazuje na to da oporezivanje rada (zarade i dobit) više učestvuju u finansiranju javne potrošnje od oporezivanja potrošnje.

⁴⁴ Ukupni javni prihodi predstavljaju fiskalne i nefiskalne prihode u budžetu opšte vlade BiH.

⁴⁵ Fiskalni prihodi predstavljaju razliku između ukupnih javnih prihoda i nefiskalnih prihoda (grantovi, donacije, zajmovi, prihodi od privatizacije, prihodi od kapitala i imovine).

⁴⁶ BDP je mjerjen rashodovnim pristupom, u tekućim cijenama.

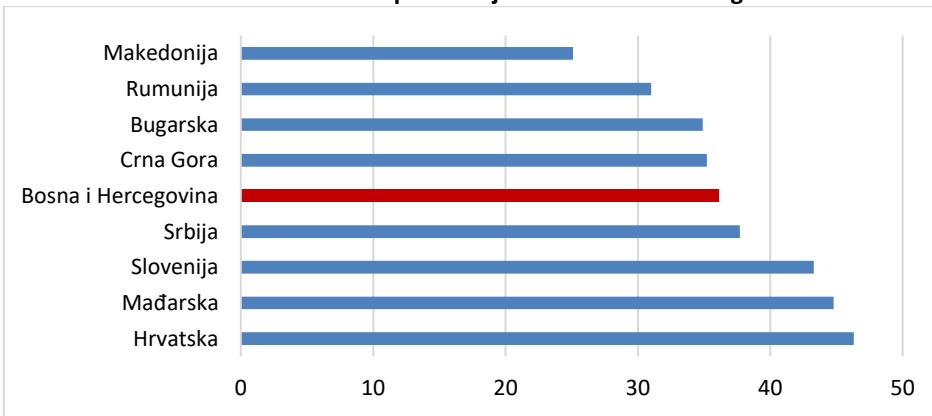
Tabela 4: Poređenje poreskih stopa

	PDV	Dobit	Dohodak	Doprinosi
BiH	17%	10%	10%	41,5%, 33%
Hrvatska ⁴⁷	25%	12%, 18%	24%, 36%	37,2%
Mađarska	27%	9%	15%	47,0%
Slovenija	22%	17%	16%-50% ⁴⁸	38,2%
Srbija	20%	15%	15%	37,8%
Crna Gora	19%	9%	9%	34,3%
Bugarska	20%	10%	10%	31,0%
Rumunija	19%	16%	16%	39,95%
Makedonija	18%	10%	10%	27,0%
Albanija	20%	15%	23%	27,9%

Izvor: Poreske uprave, Trading economics⁴⁹

U pogledu stope PDV-a, iz tabele iznad, se može vidjeti da BiH ima najnižu stopu, koja ne odstupa mnogo od prosjeka odabralih zemalja. U pogledu stope poreza na dobit, stopa od 10% koju ima BiH se takođe nalazi blizu prosjeka. Slično je i sa stopom poreza na dohodak, gdje Hrvatska i Slovenija imaju diferencirane stope poreza na dohodak. Sa stanovišta zbirne stope doprinosa, u poređenju sa drugim zemljama, BiH je u nepovoljnijem položaju. U BiH je ovaj dio regulisan entitetskim zakonima, odnosno ovo je dio koji se odnosi na entitetske poreske uprave. Tako, imamo različito opterećenje i zakonsku regulativnu na nivou entiteta. Zajedničko je da se oporezivanje vrši na bruto principu (odnosno osnovica za oporezivanje je bruto plata). Osnovna razlika je što u FBiH postoji dio doprinosa koji ide na teret poslodavca, i dio doprinosa koji ide na teret zaposlenog, dok u RS sav teret oporezivanja nosi zaposleni. Zbirna stopa doprinosa od 41,5% u FBiH se sastoji od 31% zbirnih doprinosa koji plaća zaposleni (17% PIO, 12,5% zdravstveno osiguranje i 1,5% osiguranje u slučaju nezaposlenosti) i 10,5% koje plaća poslodavac (6% PIO, 4% za zdravstveno osiguranje i 0,5% osiguranje u slučaju nezaposlenosti). U RS zbirna stopa iznosi 33% i čine je: 18,5% PIO, 12% zdravstveno osiguranje, 1% osiguranje u slučaju nezaposlenosti i 1,5% za zaštitu djece. Što se tiče BD, tamo se primjenjuju različite stope, a u zavisnosti entitetke zakonske regulative. Odnosno, stope iz FBiH za poslodavce koji primjenjuju Zakone iz FBiH, i stope iz RS za poslodavce koji primjenjuju Zakone iz RS.

Grafikon 27: Fiskalno opterećenje u % BDP⁵⁰ za 2016. godinu

Izvor: Eurostat, ministarstva finansija prikazanih zemalja

⁴⁷ Na ostvarene prihode do i preko 3 miliona KM, tokom jedne fiskalne godine (porez na dobit). Porez na dohodak: 24% do 210.000,00 kn godišnje (do 17.500,00 kn mjesечно) 36% iznad 210.000 kn godišnje (iznad 17.500 kn mjesечно).

⁴⁸ U Sloveniji se primjenjuje 5 različiti stopa poreza na dohodak: 16% (do €8.021 godišnjih prihoda), 27% (€8.021 - €20.400), 34% (€20.400 - €48.000), 39% (€48.000 - €70.907), 50% (preko €70.907).

⁴⁹ <https://tradingeconomics.com/country-list/sales-tax-rate?continent=europe>

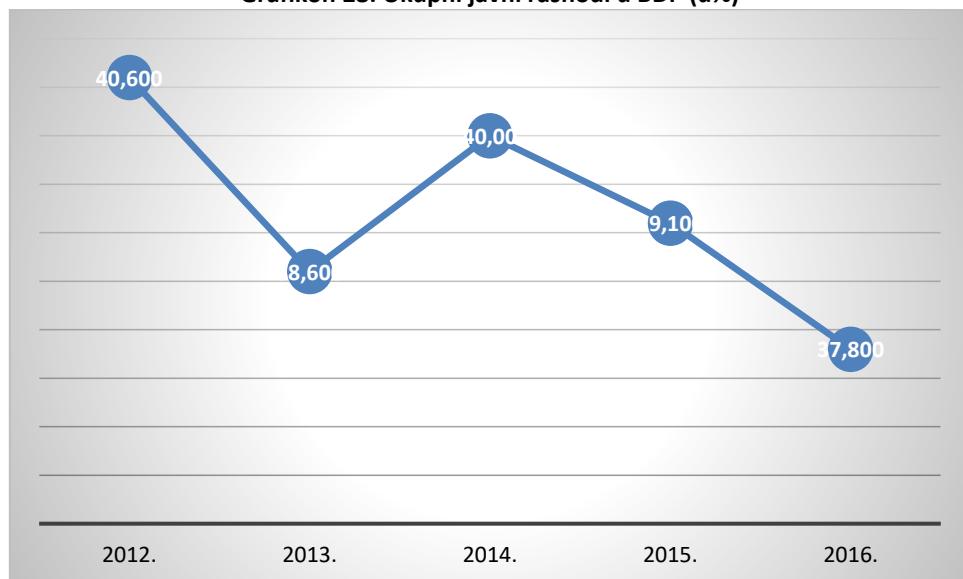
⁵⁰ U vrijeme pisanja ovog izvještaja nisu bili dostupni podaci za Albaniju za 2016. godinu.

Konkurentnost BiH ekonomije

Grafikon iznad ukazuje na to da je BiH umjereni fiskalno opterećena u poređenju sa prikazanim zemljama. Poresko opterećenje privatnog sektora i stanovništva (zaposlenih), uz prisutno smanjenje udjela javnih rashoda u BDP-u (kako tekućih tako i ukupnih), jasno ukazuje na stagniranje javne potrošnje, što svakako djeluje stimulativno na razvoj i rast u privatnom sektoru (sektoru privrede). Sa druge strane, nizak rast ukupnih javnih prihoda, doveo je i do niskog rasta ukupnih javnih rashoda, a posebno tekućih rashoda. Navedeni skroman rast ukupnih javnih prihoda, uz smanjenje njihovog učešće u BDP-u destimulativno djeluje na ukupnu ekonomsku aktivnost, odnosno njen rast. Međutim, ohrabrujuće djeluje to što se su se svi nivoi vlasti u BiH obavezali, ali i rade na tome da se smanji javna potrošnja, odnosno njen udio u BDP-u.

Takođe, rade i na mjerama a u cilju smanjenja budžetskog deficitia i zaustavljanja rasta javnog duga. Opšta vlada BiH zadnje dvije godine bilježi skroman deficit, a i obaveze servisiranja javnog duga značajno usporavaju svoj rast, što je na neki način dovelo do smanjenje javnih rashoda i stagnacije javne potrošnje. Rezultat sprovedenih mjera, a u cilju racionalizacije javne potrošnje, vidi se sa grafikona ispod.

Grafikon 28: Ukupni javni rashodi u BDP (u%)

Izvor: BHAS, CBBiH

Pored oporezivanja rada, za BiH ekonomiju, dodatni problem za preduzeća predstavljaju i neporezni prihodi (parafiskalni nameti). A to se razne vrste taksi, naknada i članarina, koje su svrstane u grupu posebnih taksi i naknada iz kategorije neporeznih prihoda koje su privredni subjekti dužni plaćati. Još jedan od problema iz ove oblasti jeste uređenje BiH, iz čega proizilazi i veliki broj plaćanja ovih neporeskih prihoda. Udio neporeskih prihoda u ukupnim prihodima se zadnje dvije godine smanjuje i na kraju 2016. godine je iznosio 12,8% (što je za skoro 1 procenatni poen manje nego u 2015. godini, odnosno za 2,2 procenatna poena manje nego u 2014. godini). Udio ovih prihoda u BDP se kreće nešto više od 5% udjela (u 2016. 5,3% BDP-a). Entiteti su u tokom 2016. godine preduzeli određeni niz mjera iz oblasti poreske politike i upravljanja javnim finansijama, a sve u cilju pozitivnog uticaja na uslove poslovanja, što bi se svakako trebalo odraziti i na poboljšanje poslovног okruženja u BiH.

Kao što je već ranije spomenuto, glavne prepreke rastu konkurentnosti jesu visoka poreska opterećenja rada i veliki broj nefiskalnih obaveza. S tim u vezi, u cilju smanjenja opterećenja plata (oporezivanja rada) i eliminisanjem prepreka za poslovanje preduzeća što bi u konačnici dovelo do povećanja konkurentnosti, FBiH je početkom 2016. godine usvojila Zakon o porezu na dobit, a u skladu sa tim i prateće podzakonske akte. Svrha donošenja ovog zakona jeste osiguravanje javnih prihoda za budžete svih nivoa vlasti u FBiH. Zakon se odnosi na proširenje poreske baze kroz dva načina: proširenjem poreske osnovice (veći obuhvat oporezivih prihoda) i proširenjem obuhvata poreskih

obveznika (većim obuhvatom poreskih obveznika). Takođe, novim zakonom su izmjenjene i neke povlastice koje su imali izvoznici. Takođe su usvojeni i Zakon o izmjenama Zakona o Jedinstvenom sistemu registracije, kontrole i naplate doprinosa. Ovim zakonom je uvedeno nekoliko novih obrazaca prijave doprinosa za PIO, koji će olakšati ostvarivanje prava iz osnove uplaćenih doprinosa.

Takođe, izmjene se odnose i na rokove podnošenja prijave, radi izbjegavanja neblagovremenog prijavljivanja zaposlenih, a i radi izbjegavanja rada na crno. Zakon o izmjeni Zakona o doprinosima se odnosi na stvaranje pravne osnovice za stimulisanje proizvodnje u djelatnostima sa niskim primanjima (tekstilna, kožarska proizvodnja i proizvodnja obuće, rudnici uglja, zanatske djelatnosti) kroz uvođenje olakšica na lična primanja, a radi održivosti ovih djelatnosti, ali i njihove ravnopravne konkurenčnosti na tržištu. Zakon o radu je takođe donio neke izmjene, a koje se tiču: definisanje dužine radnje sedmice, prekovremenog rada, godišnjih odmora, definisanje određenih kategorija ugovora (ugovor o radu na određeno i neodređeno...). Krajem 2016. godine, ministarstvo finasija FBiH je pripremilo Nacrt registra parafiskalnih nameta, koji sadrži pregled neporeskih prihoda u FBiH, kantonima i opštinama, kao i naknada koje se plaćaju prilikom registracije preduzeća i tokom njihovog poslovanja, kao i naknada koje su obavezne za sve poslovne subjekte, i naknade za korištenje određenih dobara. Cilj Registra je identificiranje i harmoniziranje parafiskalnih nameta na svim nivoima vlasti i njihovo smanjivanje (vodne naknade, naknade za šume, takse turističkim zajednicama i druge takse i naknade) što je u skladu s Reformskom agendom Vlade FBiH, a što će u konačnici voditi poreskom rasterećenju privrede.

Tokom 2016. godine, i RS je donijela niz novih zakona, a u cilju unapređenja poslovnih subjekata. Novi Zakon o radu RS omogućio je veću fleksibilnost tržišta rada, bolju povezanost visine plata sa radnim učinkom, smanjio je negativne podsticaje za zapošljavanje, omogućio je bolju zaštitu prava radnika i smanjio neformalno zapošljavanje, te na taj način značajno doprinio poboljšanju položaja i radnika i privrednih društava. Usvojenim Zakonom o stečaju je uređen postupak restrukturiranja preduzeća, kao i postupak otvaranja i sprovođenja stečajnog postupka. Zakonom o izmjenama Zakona o elektronskom poslovanju RS uređuju pružanje i odgovornost davalaca usluga informacionog društva, te pravila u vezi sa zaključivanjem ugovora u elektronskom obliku, radi poboljšanja i ubrzavanja pokretanja poslovne aktivnosti. Zakon o dopunama Zakona o poreskom postupku RS donosi sledeće izmjene: proširena je nadležnost Poreske uprave, prijava za registraciju u Jedinstveni sistem, uskraćivanje dodjele ili oduzimanje JIB-a, privremena zabrana obavljanja djelatnosti zbog nepodnošenja prijave u Jedinstveni sistem, kao i novčane kazne zbog nepodnošenja prijave u Jedinstveni sistem⁵¹. Takođe, radi poboljšanja poslovanja privrednih subjekata i poreskog rasterećenje istih, Ministarstvo finansija RS je izradilo Nacrt Registra fiskalnih i parafiskalnih davanja. Vijeće ministara BiH, na prijedlog Ministarstva finansija i trezora, donijelo je Pravilnik o ustavovi Registra neporeznih prihoda, čime se ispunjava još jedna od obaveza iz Reformske agende za BiH za period 2015 - 2018. godine. Riječ je o obavezi u dijelu koji se odnosi na "Poslovnu klimu i konkurenčnost," gdje je kao strateški cilj navedeno da će svi nivoi vlasti izvršiti sveobuhvatno mapiranje parafiskalnih nameta kako bi ovi podaci bili transparentniji i dostupniji javnosti.

---

⁵¹ <http://www.poreskaupravars.org/SiteLat/Novosti2.aspx?Sadrzajid=7813>